

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMETUS:

H. KRUUS, O. LOORITS,
A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-KOLMAS AASTAKÄIK
1929

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Eesti keele sõnade järjekorrast. 2

Sõnajärje-reform ei piirdu ainult abilausega. Üldpostulaat — verb võimalikult ettepoole — maksab ka pealause kohta, kus puudutab peajasjalikult liitpredikaati. Verbi vorme üksteisest mitte lahutada! Objekti ja partikleid mitte verbi ette! Need on lähemad nõuded, mis siin uuenduslikule keelele esitatakse. Mitte *ta on välja läinud, olen vastu võtnud, tahan raamatut osta, vaid ta on läinud välja, olen võtnud vastu, tahan osta raamatut*. Nii olevat eestipärasem, väidetakse. Väite põhjendus hoitakse küll salajas, kuid kuulu järele seisvat ta selles, et eestlane maitse harilikult nõnda ei räägi.

Ega ole vist tema isaisadki nõnda rääkinud, sest sugukeelte enamiku põhjal peab oletama, et tõupärases sõnajärjestuses verbi täiendused just verbi ees on seisnud. Isegi liitpredikaadiga pealuses: *jänes rohtu sööb, mees metsa läks, naine suppi keetma hakkas* jne.²⁴⁾ Heinrich Winkler on täienduste esiasendis näinud koguni uurali ja altai keelkonnale põhiliselt karakteristlikku printsiipi.²⁵⁾

24) Vt. M. Kertész, Über die finnisch-ugrische wortfolge. Finnisch-Ugrische Forschungen XVI (1923), lk. 46—64.

25) „Im Finnischen wie im ganzen Altaischen bildet die Grundlage das Gesetz der Unterordnung, wobei immer das vorangehende Glied dem nachfolgenden subordiniert ist, in ihm seine Erklärung, Erweiterung erfährt; und so durch alle Satzglieder fort bis zu dem am Ende stehenden Verb oder Verbalnomen, das allen diesen in sich wieder gegliederten Satzteilen ihren Abschluss, ihre eigentliche Deutung gibt..... Diese Grundlage ist auch in den fortgeschrittensten finnischen Sprachen, die in freierer Entfaltung der Satzteile oft die Wege des Indogermanischen eingeschlagen haben, noch deutlich nachweisbar, von den ursprünglicher gebliebenen gar nicht zu reden, die auf Schritt und Tritt diese Basis verraten..... Daraus erklären sich alle die Eigenheiten der finnischen Sprachen und die Übereinstimmungen mit den anderen altaischen Sprachen dort, wo unsere indogermanische Auffassung eine ganz andere ist. Daher wird das Adjectiv, das Demonstrativ ohne Flexion dem Substantiv vorangestellt..... Daher steht das Verb am Ende und hat vor sich, meist unmittelbar vor sich, den Ausdruck des Objects;.....

Kõige kirjum on pilt praegu läänemeresoome keeltes. Siin on kõikumisi küll üksikuis keeltes, küll erikeelte vahel. Abilause ja verbum infinitum'i puhul on verbi täiendused kord ees, kord taga, finiiitse lihtpredikaadiga pealause aga aina taga. Arvestades läänemeresoomlaste intensiivseid keelelisi kokkupuuteid germaanlastega mitmel alal ja mitmes kronoloogilises astmes, on segase seisukorra seletamine germaani mõjuga omast kohast õigustatud. Kuid — ja see on kriitiline punkt — oletatagu siis ometi laenamist kõige pealt finiiitse lihtverbiga pealause, sest siin on vastuolu läänemeresoome keelte ja teiste sugukeelte vahel kõige suurem. Loomulikult aga peaks laenamist oletama pigemini juba soome kui eesti keeles, sest soome rootsisarnane sõnajärg näib kaugemate sugukeelte omast põhjalikumalt erinevat kui eesti saksasarnane järg.²⁶⁾ Ergo: eesti sõnajärje-puristidel tuleks abilause ja verbum infinitum päris rahule jätta ning hakata hoopis finiiitverbilises pealause täiendusi predikaadi ette kütütima. Siis oldagu puristliku õigekeelsusprintsüibi kohta kas kui eitaval seisukohal, kummatagi ei saadaks salata, et meestel on oma põhimõtetega tõsi taga. Nüüd aga tundub, et omapärasuseplagu on masti tõmmatud suurelt osalt võitlustaktilistel põhjustel. Rahvuslik kultuur hädaohus! Kes patrioot hakkab veel kaalutlema mõistuse targutusi, üks tema vapper süda sees kihvata ja tegevuseks küllalt selget sihti näita. Omapärasus on saanud tahes-tahtmata kaitsekilbiks, mille taga reformituuled alateadlikult puhuvad osalt hoopis teisest kandist. Tuletagem meelde, et keeleuuendus ilmale tuli ajal, mil energiliselt euroopat eestisse toodi, mil vaim-

So ursprünglich unbedingt auch im Magyarischen, wo das auch noch das Regelmäßigste ist; wie auch die Stellung des Objects unmittelbar vor dem Verb überall im Finnischen und im ganzen Altalschen das Ursprüngliche, Regelrechte, vielfach noch das einzig Mögliche ist, dem gegenüber eine hier und da auftauchende freiere Gestaltung der Satzglieder gar keine Rolle spielt." Heinrich Winkler, Die Zugehörigkeit der finnischen Sprachen zum uralaltschen Sprachstamm. Keleti Szemle (Revue Orientale) XII (1911/12), lk. 2—3.

26) Vrd. Ernst Raudsepp: „..... viia verb (õeldis) lause lõpust, kus ta harilikult istub saksapärase ehitusega lauses, ettepoole, lause algusesse, kus ta esineks võimalikult kõrge lause aluse järel. Kui see on verbi vana eestipärane koht (kui see toeb näit. rahvalaulu andmete), siis on sellel oma õigustus. Igatahes soome keele praegusele lauseehitusele tuge da ei või, sest see on ilmselt rootsi poolt mõjustatud, kus verb (õeldis) istub alati päris lause eesotsas.“ Märkmeid jutustava kirjanduse keelest, „Kirjanduslikke Uudiseid“ nr. 26/27, aprill/mai 1929, lk. 1. (Sõrendus tsiteerijalt.)

lisi mõjustusi otsiti meelega äärmisest läänest, vastukaaluks venele ja saksale. On otseses ühenduses „Noor-Eesti“ ajatendentsiga, et keeleuenduse germanismihirmul on nõnda suured silmad. Ja eesti keele keeleuendusliku ideaal-sõnajärje ilme määramisel on vist alateadlikult prantsuse keel olnud kaaluvaks determinandiks. Võiks ehk koguni naljaga pooleks rääkida sõnajärje-reformist kui „kõige suuremast romanismist eesti keeles“.

Küllalt ajaloolistest spekulatsioonidest. Loodetavasti pole lugejail veel tekkinud eksiarmust, nagu tahetaks käesolevas kirjutises eesti keelele soovitada hakata vana soome-ugri või koguni uural-altai sõnajärge. Mitte seda, — see ju oleks „mammutiluude“ elustamise katse ning juba rohkem kui ainult pilllikus mõttes. Elava keele päevamured tuleb lahendada, tõsi jah, mitte arheoloogiliste kaevamiste kaudu, vaid otstarbekohasuse-juhtmõtte seisukohast elava keeleinstinkti juhatusel. Ei ole siin tahetud anda ka mingit põhjalikumalt motiveeritud ajaloolist sõnajärje-teooriat. Seda ei taha veel hästi lubada meie keeleteaduse praegune seisukord, ja võib täiesti nõus olla Julius Mägiste' arvamusel, et kõnelemine mingist ajaloolis-algupärasest algsoome lausejärjestusest on esialgu enneaegne.²⁷⁾ Ajaloolised spekulatsioonid on ülemal selleks esitatud, et küsimuse otsustamiselt mõjuvamalt tagasi tõrjuda patriootilis-šovinistlikke, s. t. mittekeelelisi motiive. On õhk eelarvamustest puhas, siis võib otsemaid asuda huvialuste keelenähtuste erapooletu olemusanalüüsi jätkamisele praegu eksisteeruva keeleteadvuse põhjal.

Kuidas on siis lugu kokkupandud predikaadi resp. predikatiivse sõnakoondise sõnajärjega pealauses? *Kas rong on välja sõitnud või on sõitnud välja, kas temaga on läbi räägitud või on räägitud läbi, kas pere läks rukist lõikama või läks lõikama rukist?* Kas seisavad infinitse verbi täiendused tema taga või ees, on nad predikatiivsed või attributiivsed? Leetberg'il on see küsimus jäänud nähtavasti silmapaari vahele. Tema seadus — predikaadi määrused on, kui uudiseks pandud, siis predikaadi järel, kui tuntuks pandud, siis ees; ehk teisiti öeldud: pealauses järel, abilauses ees — on kahtlemata õige ja oleks ka käesoleval juhul küllal-

27) „Kuid tõelikult on just rahvamurrete syntaktiline kylg meil täiesti läbluurimata ja selle tõttu ses suhtes vähemalt eesti murrete yldsuse nimel rääkimine ja sellele yldsusele nõjumine on enneaegne, samuti nagu seda on ka esialgu mingist ajaloolis-algupärasest algsoome lausejärjestusest juttu teha.“ Julius Mägiste, *Õigekeelsus, kirjanikud, keelemehed*. Keelekultuur I, 1928—9, lk. 17 j.

daseks sõnajärje-juhiseks, kui mitte lisandus „ehk teisiti...“ seaduse mõjuala liiga kitsaks ei piiraks. Seaduse tuum on oma kandejõult ja ulatuselt palju suurem kui juurdelisatud eksplikatsioon seda näitab. See lisandus ei väljenda mitte tervet printsiipi teiste sõnadega, nagu võiks arvata, vaid mainib ainult printsiibi ühe teatava rakendusala. Printsiibi mõjupiirkond ning ulatus on tegelikult palju laialdasem. Predikaadi täiendused on tuntuks pandud, on attributiivsed mitte ainult abilauses, vaid nominaalse predikaadi (predikaaditäite, *verbum infinitum*’i) puhul ka pealauses. Seepärast seisavad nad ka pealauses oma printsiipaali ees, kui see on nominaalne.

Infiinitse verbi täiendused on oma peasõnaga palju tihedamas vahekorras kui finiidse verbi täiendused omaga. Selle seosetiheduse nähtavaks sümptomiks on peale täienduste esiasendi veel võrdlemisi kerge kokkukirjutamisvõimalus, jah, isegi teatav kokkukirjutamis-hädaoht. Loo-riits arvab siin paraja nõrga koha olevat kinnihakkamiseks ja esitab peale eestipärasuse partiklite järelasendi põhjenduseks infiniitse verbi juures veel teise, praktilis-ortograafilise motiivi:

„Juba sõnade kokkukirjutamisel vabastuksime paljuist arusaamatusist, kui väljendaksime oma mõtte eesti keelele omases loogilises järjekorras (mitte *ta on välja läind ega väljaläind*, vaid *ta on läind välja*, see on võet vastu, kaup on kogut kokku jne.)“²⁸⁾.

Aga tõepoolest! Sõnade kokkukirjutamisel tekkida võivate raskuste kimbust oleksime korralt päästetud. Ent päästerõngaks oleksime tarvitanud koolipoisi strateegiat, kes temale ortograafiliselt problemaatilise keelevormi lihtsalt kõrvale lükkab ja selle asemele teise kirjutab, kas või halvemini sobiva, et aga viga sisse ei juhtuks. Kuigi see võte võib juhtumisi koolipoisi edasi aidata teise klassi, ometi ei vii ta teda edasi keeleoskuses. Raskusi ei võideta sellega, et neist mööda hiilitakse. On kõige pealt tarvilik nende olemuse ja päramiste põhjuste kohta selgusele jõuda, et siis otsustavat pealetungi alustada õigest küljest. Käesoleval juhul ei ole kokkukirjutamis-tendentsi viimseks põhjuseks mitte täienduste esiasend, vaid kokkukuuluvus-seose tihenemine verbi ja partikli vahel, mis olemuslikult kaasas käib finiidse verbi muutumisega infiniitseks. Adverbaalsed täiendused on üldiselt verbiga lõdvemas, lahtisemas vahe-

28) Oskar Loo-riits, Eesti keele grammatika, 1923, lk. 161.

korras kui adnominaalsed noomeniga. Verbum infinitum on üleminekuvorm verbi ja noomeni vahel, seepärast on ja peabki olema tema seos oma täiendustega tugevam ja kindlam kui verbum finitum'il. See seosetugevus on põhjus, sellest sõltub niihästi täienduste esiasend kui ka nende kokkukirjutamine printsipaaliga. Loomulikult on neist sõnajärg keeleliselt palju tähtsam. Sõnade kokkukirjutamine jääb peaasjalikult ainult graafiliseks küsimuseks, eeskätt ortograafilise traditsiooni määratavaks, küsimuseks, millel pole otsest ega olulist mõju keele vaimlisse struktuuri. Sõnad on üksteisega kindlamas või lõdvemas seoses väga mitmesugusel astmel. Kõiki nüansse kirjas järele märkida on hoopiski võimatu. On ainult üks vahetegemis-võimalus: transkribeerida kas kokku või lahku, ja tuleb tähele panna, et lõige satuks enam-vähem õigesse kohta. Eesti keeles kirjutatakse harilikult partiklid verbiga kokku, kui liitverb esineb lauses atribuudi osas, esineb ta aga selgesti predikaadi osas, siis kirjutatakse partiklid verbist lahku. Nii siis *väljasõitnud rong, aga rong on välja sõitnud; ettenägemata kulud, aga kulud on eelarves ette nägemata*. Vahetegemine põhjeneb rohkem grammatilisel tähendusel kui hääldamisel, mistõttu asi õpetamata keeletarvitajale nii mõnigi kord võib peamurdmist tekitada. Et võimalikkudest kahtlustest lõplikult pääseda, toob Loo rits ortograafiale ohvri, mis keeleliselt võrdlemata rohkem kaalub kui ortograafia ise, — sõnajärje. Ta lubab partikleid verbi ette asetada ainult siis, kui nad kokkukirjutamis-reegli järgi tuleks kirjutada verbiga kokku:

„Üldiselt partikkel seisab verbi ees ja kirjutatakse sellega kokku siis, kui nad esinevad lauses mitte predikaadina, vaid atribuudina: *sissetulnud raha* (milline raha?) *on antud taas välja* (mitte välja antud); *sissetulev raha* on antav jälle välja jne.“²⁹⁾

Infiniitse liit-predikaadi puhul peavad partiklid selle reegli järgi ikka verbi järel seisma, nii et kokkukirjutamine ei saa loomulikult tulla enam küsimussegi. *Küsimus on arutatud läbi, on arutatav läbi, tuleb arutada läbi, jäi arutamata läbi* jne. jne. Vaevalt tarbib alla kriipsutada, kui suuresti muutuks selle uuenduse tõttu keele rütmiline struktuur. Põhjendada nii suurt reformi mannetu ortograafilise motiiviga oleks igatahes metoodiline nonsens. Kui aga kindlasti tarvilikuks peaks leitama meie sõnajärje ja

29) Oskar Loo rits, Kunstiväärtusliku keele miinimum. „Looming“ 1928, lk. 35.

sõnade kokkukirjutamise reegleid teatava määran koordineerida, siis tuleks asjaga alata hoopis teisest otsast. Tuleks kokkukirjutamis-reeglid alistada sõnajärje-reeglitele, mitte ümberpöördult.

Kirjutise alul on eesti sõnajärje põhiprintsiibile antud järgmine psühholoogiline tõlgendus. On vahekord peasõna ja täienduse vahel uudne ja seos lõtv, siis täiendus ilmub teadvusse pärast printsiipaali ja seisab lauses selle järel. On aga täienduse vahekord peasõna vastu tuttav ja seos kindel, siis ta ilmub teadvusse printsiipaaliga koos ja seisab lauses selle ees. Verbum infinitum ei väljenda mitte jooksvat tegevust, kestvat liikumist, vaid tegevuse valmiks olukorraks kokkuvõtmist³⁰⁾. Seepärast on tema suhe oma täiendustega tuttav ja kindel, seepärast seisavad need oma peasõna ees, ka siis, kui infiniitne verb lauses predikaadi osas esineb. Printsiipaali nihkumine nominaalse tähenduskategooria poole, finiitset infiniitseks verbiks (mitte geneetiliselt mõista!), on olnud sõnajärje suhtes mõõduandvam tema kui lauseliikme predikaatiivsest funktsioonist. Mis on siis õieti tähenduskategooria, mis tähendusfunktsioon?

Nagu sadakond aastat tagasi õpetas Wilhelm von Humboldt³¹⁾ ja nagu nüüd taas on rõhutama hakatud [Wilhelm Schneider³²⁾, Emil Winkler³³⁾ jt. jt.],

30) Vrd. K. Leetberg, Eesti lauseõpetus, 1925, lk. 62.

31) „.... liegt in der innerlichen Beziehung der Wörter ein Doppeltes, dessen ganz verschiedene Natur sorgfältig getrennt werden musz. Es gesellt sich nemlich zu dem Acte der Bezeichnung des Begriffes selbst noch eine eigne, ihn in eine bestimmte Kategorie des Denkens oder Redens versetzende Arbeit des Geistes, und der volle Sinn des Wortes geht zugleich aus jenem Begriffsausdruck und dieser modificirenden Andeutung hervor. Diese beiden Elemente aber liegen in ganz verschiedenen Sphären. Die Bezeichnung des Begriffes gehört dem immer mehr objectiven Verfahren des Sprachsinnes an. Die Versetzung desselben in eine bestimmte Kategorie des Denkens ist ein neuer Act des sprachlichen Selbstbewusstseyns, durch welchen der einzelne Fall, das individuelle Wort, auf die Gesammtheit der möglichen Fälle in der Sprache oder Rede bezogen wird.“ Wilhelm von Humboldt, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts [W. von Humboldts Gesammelte Schriften, hrsg. v. d. Königl. Preuss. Akad. d. Wiss., Bd. VII, Berlin 1907], lk. 109.

32) „Nun ist es aber zweifellos, dasz Wort und Wortgruppe nicht nur aus sich ihren besonderen Sinn- und Stimmungsgehalt haben, sondern wie der bekleidete Mensch ein anderer ist als der nackte, so wird jedes Wort dadurch, dasz es im Gewand einer bestimmten grammatischen Kategorie steckt, in seinem Werte mitbestimmt. Und zwar ist dieses Gewand eine Uniform. Alle Verba, alle Nomina, mögen sie in Grundbedeutung und Gefühlswert noch so verschieden sein, haben gemeinsame

tuleb sõna tähendussisust eraldada tema tähendusvorm, tähendussubstantsist tähenduskategooria ja tähendusfunktsioon. Tä h e n d u s k a t e g o o r i a d (keeles sõnatõugudena kivinenud) on endas areneva ja liigenduva mõtte tarimusvormid. Kõneleja teadvuses implicite antud mõtteühik hakkab väljendust otsides otsekui käärima ja liigendub tähendusühikuteks. Mõtteühikus peituv dünaamiline element — liikumine, tegevus — suundub verbi, staatiline element — lähtepunkt (subj.) ning sihtpunkt (obj.) — väljendub noomenites.³⁴⁾ Tä h e n d u s e k a t e g o r i a a l s e l m o d i f i k a t s i o o n i l o n s u u r l o o g i l i n e j a s t i i l i l i n e v ä ä r t u s. Verbi kategooriaga on paratamata ühenduses teatav liikuvus, voolavus, muutuvus ja ärevus, kuna nominaalset tähenduskategooriat püsivus ja rahu iseloomustab. Teatavil juhtudel võib konflikt tekkida sõna substantsiaalse ja kategooriaalse tähenduse vahel: *püsib muutumata, istusid tardunult, vaikib kui haud* jne. Sõnad tähendavad sisuliselt küll staatilisi olekuid, liikumatust, kuid verbaalne kategooria annab neile ometi mingi salajase dünaamika, mingi peidetud muutusärevuse. Vastupidist nähtust võib tähele panna mõningate noomenite, eriti teonimede juures. Sõnad tähendavad sisuliselt küll liikumist, muutumist, kuid tähendussubstantsis sisalduv dünaamika on nominaalse tähenduskategooria tõttu otsekui maha surutud, pidurdatud, oma arenemises tõkendatud.

Tähenduskategooriast tuleb lahus hoida sõna teine tähendusvorm, sõna funktsionaalne roll lauses, n. n. tä h e n d u s f u n k t s i o o n (W. Porzig). Tä h e n d u s k a t e g o o r i a (subst., adj., verb...) märgib tähendussisu suhet loogiliste tarimuskategooriatega, tähendusfunktsioon (subj., predikaat...) aga tähendussisu suhet teiste tähendusühikutega. Printsipi-

Merkmale ihres Ausdruckswertes, eben weil sie Verba, weil sie Nomina sind.“ Wilhelm Schneider, Nomen und Verbum als Ausdruckswerte für Ruhe und Bewegung. Zeitschrift für Deutschkunde 1925, lk. 705.

33) „In der Tat besitzen Substantiv, Adjektiv, Verbum jedes seinen ausgesprochenen kategorialen Stilwert. Dem Verbum eignet eine deutliche Dynamik — auch wo der Begriff als solcher durchaus undynamisch ist (liegen, stehen, sitzen, ruhen, schweigen, stillehalten).“ Emil Winkler, Grundlegung der Stilistik, 1929, lk. 44.

34) Vrd. Paula Matthes: „Um etwas „verstehbar“, „sinnvoll“ zu machen, wird die Einheit aufgespalten in ihre Faktoren. Und zwar gliedert der Sinn sich nun so. Die Bewegung des Vorgangs wird herausgelöst und im Verbum ausgedrückt, alles Lebendige, Bewegliche strömt in das Verb. Ausgangspunkt und Zielpunkt wird durch Nomina ausgedrückt, die sich nun als ruhende Pole von der Bewegungsabheben.“ Paula Matthes, Sprachform, Wort- und Bedeutungskategorie und Begriff, 1926, lk. 66.

piaalselt võivad ühes tähendusfunktsioonis esineda kõik tähenduskategooriad (lauseliikmeks võivad olla kõik sõnad), ometi tundub mõne tähendusfunktsiooni ja -kategorია vahel eriti tihedat ja olemuslikku koordineerimist (subjekt — substantiiv, predikaat — verb, attriboot — adjektiiv). Võib-olla on sellel oma geneetiline tähtsus, võib-olla on see mälestus aegadest, mil tähendusvorm oli veel tähenduskategooriaks ja tähendusfunktsiooniks differentseerumata. Koordineeritud tähendusvorme praeguses keeles lähemalt võrreldes selgub igatahes kohe oluline vahe: tähenduskategooria on kindlalt seoses tähendussubstantisiga kui tähendusfunktsioon. Sõna funktsionaalne tähendusvorm on variaabel, iga mõtteaktiga muutuv ja subjektiivne, kategoriaalne tähendusvorm aga stabiilne, tähendussubstantisiga seotud ja sellest teatava määraneni objektiivselt sõltuvgi. Esinegu sõna mis tähendusfunktsioonis tahes, tema tähenduskategooria paneb end ikkagi maksma. Seepärast on suur vahe näit. finiiitverbilise predikaadi ja nominaalse predikaadi (predikatiivi, predikaaditäite) vahel. *Lumi helendab. Lumi on hele.* Tähendussubstantis ja tähendusfunktsioon on neis lauseis ühine, vahe on ainult tähenduskategoorias. Preditseeritud tähendussubstantis (*heledus*) on antud kahe suguses kontseptsioonis: kord käarivas, dünaamilises liikuvuses — verbina, kord püsivas, staatilises liikumatuses — noomenina. See kategoriaalne vahe ei jäta tähendusfunktsiooni ennastki teatava määraneni modifitseerimata. Emil Winkler'i arvates polegi predikatiiv ehtne predikaat, vaid sisaldab predikatiivse elemendi kõrval juba ka attributiivse, subjekti teiskordselt nomineeriva elemendi.³⁵⁾ Vrd. lauseid nagu *paju on taim* jne. Kõigest sellest hoolimata jääb väljendatavas mõtteaktis predikatiivi vahekord subjekti vastu ikkagi uudseks, tähendusfunktsioon ikkagi oluliselt predikatiivseks. Öeldut ei saa aga laiendada predikatiivi vahekorra kohta täiendustega. Sõnakoondis-predikatiiv on subjektiga küll uudses predikaat-vahekorras, kuid tema kui nominaalse sõnakoondise sisemine liigendus on attributiivne. Vahe

35) „Verbale und nominale Prädikation sind nicht gleichwertig. Die verbale Prädikation (pater amat) ist ein blosser Aussage-Akt, die nominale Prädikation (pater [est] bonus) gleichzeitig ein Nominationsakt: die nominale Prädikation schlieszt in die Tätigkeit des Prädizierens (symbolisiert durch das „Hilfsverbum“ oder durch bestimmte Energieverhältnisse) die Tätigkeit des „Attribuierens“, d. i. eben der neuerlichen Benennung des Subjectums ein. In der verbalen Prädikation ist das Aussagen das Wesentliche, in der nominalen verquickt sich damit die Attributio, die neuerliche Benennung.“ Emil Winkler, Grundlegung der Stilistik, 1929, lk. 69.

verbaalse ja nominaalse predikaadi vahel väljendub selgesti ka sõnajärjes. Verbaalse predikaadiga: *lumi helendab pimestavalt*, *N. N. aerutab hästi*; nominaalse predikaadiga: *lumi on pimestavalt hele*, *N. N. on hea aerutaja*. Et olukord on taritud nominaalses, staatilises püsivuses, siis on seos sõnakoondise osade vahel kindel ja tuttav, täiendus ilmub teadvusse printsipaaliga koos ja seisab attributiivselt selle ees. Täienduste asend sõltub nii siis eeskätt printsipaali tähenduskategooriast, mitte tähendusfunktsioonist. Kui tähendusfunktsioon arvesse tulebki, siis hoopis teisel astmel, mitte printsipaali tähendusfunktsioon lauses, vaid täienduse enese funktsionaalne vaherkord oma peasõnaga. Kuid sellest varsti.

Kui täienduste asend sõltub printsipaali tähenduskategooriast, siis vaja muidugi kõige pealt teada, kuhu kategooriasse sõna õieti kuulub. Tuleb lõplikult küsitavale verbum infinitum'i tähenduskategooria. Kas verb või noomen? Vastatakse: hermafrodiit, üleminekuvorm verbi ja noomeni vahel. Mis järeldub sellest täienduste asendi kohta? Need on noomeni puhul ees, verbi puhul taga, aga üleminekuvormi puhul? Kas printsipaaliga pealakuti? Või ees ja taga, kuidas juhused juhivad? Loo rits nõuab vahetegemist printsipaali tähendusfunktsiooni põhjal, et kui infinitiviline printsipaal predikaadi funktsioonis esineb, siis olgu täiendused taga, kui atribuudi funktsioonis, siis ees. Sel vahetegemisel puudub keeleline alus, välja arvatud vahest too käsitletud kokkukirjutamis-reegel. Ülemal on näidatud, kuidas printsipaali tähenduskategooria end maksma paneb hoolimata tähendusfunktsioonist. Esinegu nominaalne peasõna predikaadi või atribuudi funktsioonis, täiendused seisavad ikka ühtviisi attributiivselt ees: *Muri on hästi kuri koer*; *hästi kuri koer Muri läks hulluks ja suri*. Teisiti ei ole lugu ka verbum infinitum'iga. Ei suuda tähendusfunktsioon muuta temagi kategooriaalset väärtust. Nagu ei ole kategooriaalset vahet ehtsa adjektiivi erifunktsioonilises tarvituses (*koer on kuri*; *kuri koer*), nii näit. ka verbaaladjektiivis mitte (*koer on nälginud*; *nälginud koer*). Ennem modifitseerib tähenduskategooria tähendusfunktsiooni kui ümberpöörduvalt. Küsimuse raskuspunkt jääb nii siis ikkagi sellele, kas verbum infinitum kui seesugune on kategooriaalselt lähem verbile või noomenile. Otsus langeb küll noomeni kasuks. Nagu öeldud, ei tähenda verbum infinitum mitte jooksvat tegevust, vaid tegevuse valmiks olukorraks kokkuvõtmist. Sellega on ta kaotanud verbaalsele tähenduskategooriale kõige olulisema. Verbaalse dünaamika asemele on

tulnud nominaalne staatika. Hoolimata oma verbaalsest päritolust on verbum infinitum noomenile kategooriaalselt lähem kui verbile, on lihtsalt verbaalnoomen, verbaalsest tüvest tuletatud substantiiv või adjektiiv. Ja seisavad harilikult verbaalnoomenil nagu ehtsalgi noomenil täiendused printsipaali ees, ükskõik kas see predikaadi või atribuudi funktsioonis esineb (*koer on hulluks läinud; hulluks läinud koer*).

Olen olnud meelega võimalikult kategooriline, et (contra Loorits) alla kriipsutada täienduste asendi rippumatust printsipaali tähendusfunktsioonist ja sõltuvust printsipaali tähenduskategooriast. Täienduste sõnajärje määrajaks on nii siis printsipaali seisukohast mitte tähendusfunktsioon, vaid tähenduskategooria. Printsipaalist lähtudes võib jõuda ainult sellele tulemusele. Vaatevinklit muutes ja lähtudes täiendustest endist, näib aga mõõduandvaks tulevat just tähendusfunktsioon, kuid, mis äärmiselt tähtis, mitte printsipaali funktsioon lauses, vaid täienduste endi funktsionaalne vaherkord printsipaaliga. See on aga üsna suuresti sõltuv printsipaali tähenduskategooriast. Verbaalse printsipaali puhul on täienduste tähendusfunktsioon harilikult predikatiivne; täiendused seisavad oma printsipaali taga: *tüdruk kihistab edevalt, Jüri lõhkus puid, dokument kirjutati alla* jne. NB! Abilause on siiski täienduste tähendusfunktsioon harilikult attributiivne ka verbaalse printsipaali puhul; täiendused asuvad printsipaali ees: *tüdruk, kes edevalt kihistab, kui Jüri puid lõhkus, enne kui dokument alla kirjutati* jne. Nominaalse printsipaali puhul on täienduste tähendusfunktsioon harilikult attributiivne; täiendused seisavad oma printsipaali ees: *edev tüdruk, Jüri hakkas puid lõhkuma, dokument on alla kirjutatud* jne. NB! Täienduste tähendusfunktsioon võib olla siiski predikatiivne ka nominaalse printsipaali puhul; täiendused seisavad siis printsipaali taga, selle nominaalsest tähenduskategooriast hooimata: *tüdruk edev, Jüri hakkas lõhkuma puid, dokument on kirjutatud alla* jne. Siin on tegemist stiililise kõrvalekaldumisega harilikust normist. Täienduste predikatiivsus on nii tugev, et nominaalse printsipaali attributiivse mõju ära võidab ja end täielikult maksuma paneb. Esitatud juhtude põhjal võib väita: täienduste asendi jämedajoonelisema normi määrajaks on printsipaali tähendus-kategooria, normi stilistiliseks varjundajaks aga täienduste tähendus-

funktsioon. See kahepalgesus on õigupoolest ainult näilik. Tõsiasijalikult on mõlemal juhul tegemist täienduste tähendusfunktsiooniga. Kord on see ainult printsipaali tähenduskategooria najal muutunud stabiilseks ja konventsionaalseks, teinekord jäänud variaabliks ja individuaalseks. Ühel juhul näeme eesti sõnajärje põhiprintsiipi — predikatiivsed täiendused printsipaali taga, attributiivsed ees — tähenduskategooriasse kindinuna reeglit sünnitamas, teisel juhul oma sõltumatust rõhutades sedasama reeglit purustamas. On olemas jääv polaarsus keelearengut juhtivate printsiipide ja fikseerunud grammatiliste reeglite vahel. Printsiip murdub grammatiliste kategooriate „prismas“ ja kujundab reeglid, aga kui need liiga tarduma ja kivinema hakkavad, siis on printsiip sunnitud omaloodud kütkeid purustama ja omaloodud reeglitele erandeid sünnitama. Printsiibi kaudu saab arusaadavaks tuntud paradoks, et erandid just reeglit kinnitavad. Printsiip seletab niihästi reeglid kui ka erandid, sest ta on nende mõlemate tekitaja, on suurem neist mõlemaist. Kuid tema jälile saada on sageli kergem erandite kui reeglite kaudu, sest erandites avaldub ta täies jõus ja värskuses, reeglites aga tardunult ning tolmunult. Eesti sõnajärje peaprintsiip — uudiseks pandud täiendused peasõna taga, tuntuks pandud täiendused ees — murdub grammatiliste sõnatõugude „prismas“ reegliks: verbi täiendused on printsipaali taga, noomeni täiendused printsipaali ees (täienduste asendi määrab printsipaali tähenduskategooria), sest harilikult on dünaamilises muutuvuses taritud verbi seos oma täiendustega uudne, staatilises püsivuses taritud noomenil tuttav. Kuid see ei pruugi ometi alati nii olla. Nagu tekkisid konfliktid sõna tähendussubstantsi ja tähenduskategooria vahel, nii võivad nad tekkida ka printsipaali tähenduskategooria ja täienduste tähendusfunktsiooni vahel. Olgu näiteks staatilises püsivuses taritud verbaalnoomeni seos ta täiendustega harilikult kui tahes tuttav (*Jüri hakkas puid lõhkuma* — teeb seda igapäev!), erakorraliselt võib ta olla täiesti uudne ning hoopis ootamatu (*Jüri hakkas lõhkuma taldrikuid ja majamööblit* — esimest korda oma elus!). Täienduste predikatiivsus on seesugusel korral palju tuntavam kui verbaalse printsipaali puhul, sest seal on ta harilik, siin nominaalse printsipaali puhul aga haruldane, ettenägematu, üllatav. Täienduste järelasendi predikatiivne mõnu on kõige tuntavam just erandites. Nii on tihtigi erandid ja stiililised kõrvalekaldumused võtmeiks, mis avavad ukсед mõistvaks ligipääsuks reegli-

tele ja nende taga seisvaile printsiipidele. Pealtnäha absurdses lauses — erand kinnitab reeglit — peitub vägagi tuumakas mõte.

Et täienduste asendi määrajaks on mitte printsipaali (nagu keeleuuendus nõuab), vaid täienduste endi tähendusfunktsioon, see loob toreda vahetegemis-võimaluse, eriti kui tegemist on mitme täiendusega. Pole sundust kõiki täiendusi kuhjata ühtekokku printsipaali ette või taha, vaid võib neid jaotada kahele poole nende predikatiivsuseastme järele: attributiivsemad printsipaali ette, predikatiivsemad printsipaali taha. Võib öelda näiteks mõlemaid täiendusi tuntuks pannes *olin puid ja laudu laadimas* või mõlemaid uudiseks pannes *olin laadimas puid ja laudu*, aga võib ka panna ühe tuntuks, teise uudiseks *olin puid laadimas ja laudu*, *olin laudu laadimas ja puid*, kuidas just olukord nõuab. Igale ütlemissuunale on oma varjund ega saa ühtegi neist teise vastu ümber vahetada. Kui sõnajärje-reformatorid siin verbum infinitum'is võimalikult järjekindlat täienduste järelasendit nõuavad, siis loomulikult jäävad need vahed kõik kasutamata ja muutub stiil seevõrra tuimemaks. Lootus, et igal pool ainult predikatiivset asendit tarvitades kogu keel värskemaks muutub, on naiivne ja petlik, nagu seda nähtud juba abilause käsitluses. Ei muutu keel värskemaks ega predikatiivsemaks, kui täienduste predikatiivne järelasend ainuobligatoorselt tarvitusele võtta, vaid järelasend ise kaotab oma predikatiivsuse ja ootamata värskuse.

Mida lahtisem täienduse vahekorid peasõnaga, seda hõlpsamini ja sagedamini võib ta esineda predikatiivselt printsipaali taga. Vahekorra lõtvus ja tugevus sõltub aga ühelt poolt täienduse, teiselt poolt printsipaali iselaadist. Seepärast on verbum infinitum'i puhul objekti järelasend palju sagedam ja võimalikum kui partikli järelasend, sest objekti vahekorid oma printsipaaliga on kahtlemata lahtisem kui partiklil. Teisest küljest jälle pole kõik verbum infinitum'i liigid täienduste järelasendile sugugi mitte ühevõrra soodsad. Predikatiivset mõju taotledes võime öelda: *raamat on loetud läbi kahe päevaga*, aga naljalt mitte enam *raamat on lugemata läbi ajapuuduse tõttu*. Mida suurem infiniitise verbiliigi nominaalsuseaste, seda kindlam on ta seos oma täiendustega, seda haruldasem ja võõrastavam täienduste järelasend. Infinitiividest näiteks tundub da-infinitiiv märksa verbaalsem ja järelasendile soodsam kui ma-infinitiiv. Viimase nominaalsuse nähtavaks tunnustajaks on ka tema suurem deklinaeritavus (*-da*, *-des*, kuid

-ma, -mas, -mast, -mata). Keeleuendus satub siin oma-pärasesse vastuoksusse: ühelt poolt püüab arendada ja suurendada ma-infinitiivi nominaalsust, tema senisest laialdasemat deklimeerimist propageerides (-maks, -mani, -maga), teiselt poolt püüab seda hoopis kaotada, nõudes obligatoorset järelasendit. Hoopis tähtsusetu pole lõppeks ka sõnade tähendussubstants mitte: mõned verbid näivad oma infiniitseis vormides täienduste järelasendit enam sallivat kui teised.

Täienduste attributiivsuse ja predikatiivsuse äramärkimine sõnajärjes teeb lauserütmi mitmekesiseks, painduvaks ja huvitavaks. Et eesti keele lauserütm tuntuks pandud lausekohtades on langev (täienduste attributiivne esiasend) ja uudiseks pandud lausekohtades tõusev (täienduste predikatiivne järelasend), see on toredas vastavuses mõttevoolu psüühilise dünaamikaga. Huvipõnevus ning tähelepanu-pinge langeb attribueerimisel, preditseerimisel tõuseb. See vaheldus teeb kõne kergeks ja ladusaks, pingutus vaheldub puhkusega, tõus mõõnaga. Sõnajärje-reformis nõutud obligatoorne tõusev rütm ka attributiivseis lausekohtades muudab kõne väsitavaks ja üksluiselt raiuvaks. Viimasena on sellele rütmilisele puudusele tähelepanu juhtinud Ernst Raudsepp: „... Tundub, nagu teeks mingi asi uue lause-seadelduse veelgi kangemaks kui vana. Tundub vahel nagu kokutamist. Mingisugune liigloogilikkus kipub sellesse signema ja sõnad seisavad nagu soldatid tikksirgelt reas.“³⁶⁾ Võib korrata juba abilause käsitlusel esitatud võrdlust: reform-sõnajärjega keelel pole süntaktilist *pianot* ega *fortet*, vaid kogu aeg üks ühetooniline *mezzoforte*.

Vaatlus on lõpule jõudnud. On käsiteldud peasjalikult determinatiivsete lauseliikmete vahekorda nende printsiipaalidega. Puudutamata on jäetud lause konstitutiivsete põhipooluste — subjekti ja predikaadi — vahekord, inversion ja sellest tekkivad komplikatsioonid. Determinatiivsete lauseliikmete — iga sorti täienduste — asendi määrab lõplikult nende funktsionaalne vahekord printsiipaaliga: uudiseks pandud (predikatiivsed) täiendused on oma peasõnataga, tuntuks pandud (attributiivsed) täiendused ees. Verbum infinitum'i ja abilause puhul on täienduste tähendusfunktsioon harilikult attributiivne, seepärast ka täienduste esiasend täiesti ootusepärane ja keeleuenduse kallaletung põhjendamatu.

36) Ernst Raudsepp, Märkmeld jutustava kirjanduse keelest, „Kirjanduslikke Uudiseid“ nr. 26/27, aprill/mai 1929, lk. 2.

Kõige tähtsamaks peetud ning kõige tunnustatum keeleuuendus — sõnajärje-reform — tuleb kõigest tunnustusest hoolimata oluliselt äpardunuks arvata.

See on väga õpetlik kõigile keeletarvitajaile, eriti aga kirjanikkudele. Ei tohi kirjanik liiga palju uskuda keelemehi. Kõik reeglid on vägivaldsed ning kuivad ja tammumine reeglite okastraadistikus saadab ainult tuima keelt. Tuleb kuulatada sügavamale keele sisemusse, kuulatada seal peituvaid dünaamilisi printsiipe, mis on reeglite tekitajad ja nende lõpetajad, mis murduvad läbi mitmesuguste reeglirägastikkude ja on niihästi reeglite kui erandite sünnitajaks. Ei tee viga, kui need printsiibid esialgu hämaraks ja sõnasamatuks jäävad, kirjaniku missioon pole mitte eeskätt refleksioon ja teooria, vaid sõnakuulmine ja tegu. Oma keeleinstinkt olgu kirjaniku kõige suurem autoriteet, mitte keelemeeste teooriad. Õige kirjanik ei kirjuta mitte ettedikteeritud reeglite järele, vaid tema kirjutustest alles ammutavad keeleteadlased reegleid. Kirjanik ei pea olema mitte keeleteadlase õpilane, vaid tema õpetaja. Eesti kirjanikud! Rohkem iseisvust, eneseteadvust ning selgroogu! Ärge naljalt uskuge keelemehi, ärge tehke ühelegi erandit, endastmõistetavalt ka neid ridu vedanute mitte! Võrrelge kohelõppevas kirjutises esitatud õpetusi oma keeletundmuse seisukohtadega ja pidage kinni ainult niipalju, kuipalju leiata neis ühist. Speklatiivsed argumendid võite lasta julgesti ühest kõrvast sisse, teisest välja, sest nende ülesandeks on õigupoolest ainult võidelda seniste speklatiivsete teooriatega. Ainult kirjanikkude ja kõigi keeletarvitajate keelelise iseteadvuse tõus võib keele päästa mitmesuguste ajalooliste ja muulaadiliste speklatiivsete teooriate eksiorjusest ning säilitada tema orgaanilise arengu pidevust ja suunda.

(Lõpp.)

Rein Nurkse.

Kirjutise esimeses pooles („Eesti Kirjanduse“ eelmises numbris) märgatud eksitavad trükkivead:

		trükitud	peab olema
lk. 325	1. rida alt	tähenduse	tähenduse
„ 326	8. „	abilahendusest	abilahendustest
„ 327	8. „ ülevalt	kujul	kulul
„ 332	11. „ alt	arrtéter	arréter

Märkmeid tegeliku keele alalt I.

1. *minia* (= Schwiegertochter)

sõnakuju asemele, mille on fikseerinud Õigekirj.-sõn. ja mis on niisugusena tüübildasa võõras ja üksik eesti keeles, julgeksin soovitada *mini* g. *mini*, nagu sageli esinebki kirjakeeles¹⁾. Kuju *minia* osutab ilmselt tendentsi, seda sõna kirjaviisilt lahus hoida *mineja*, (murdelisena) *minija* teonimest, sellest hoolimata, et ta nii küll kõige tavalisemalt hääldub (= *minija*) ja niisugusel korral ka kõneleja teadvuses vist küll kahtlemata liitub verbiga *minema*. Teatavasti on aga keeleajalooliselt kindel nende kahe sõna algne erinev algupära, ja ainult tänu eesti häälikumuutusele *e > i* (*menema > minema*, *keng > king*, *nena > nina* jm., vrd. sm. *menemään*, kuid *miniä*) on nad häälikukujult kokku sattunud ja pärast seda ilmselt nn. rahvaetümoloogilise tõlgenduse teel sisuliseltki ühtekuuluvaks loetud. On vahest mõeldud *mini* isakodust *minemist-tulemist*²⁾, ja nii on tema nimetus identifitseeritud *minija*-sõnaga, *minema*-verbi tegijanimega. Sellepärast oleks meil tegelikus keeletarvitus kahtlemata õigus tarvitada *minija* kujugi, kuna pealegi *minema*-verbi tõeline tegijanimi siin on lõplikult fikseeritud *mineja* kujul. *Mini* taas on ajalooliselt otseteed arenenud nominatiiv-alkujust *minja* (nagu *kali*, *nali* algsemaist *kalja*, *nalja*) ja me ootaksime temal muis käändeis tüve *minja*- (mis näit. leidubki vanas kirjakeeles XVII sajandi lõpul: Naemi üttel Rutti oma Minja vastu Andr. ja Adr. Verginiusel, vt. Eesti k. van. mälestised I, lk. 198). Nominatiivi üldistamine kõikjale tüvve (nagu sõnas *kiivi* g. *kiivi*, *kiivile* jne. oodatava g. *kive*, *kiivele*) on siin sündinud, ja nii saadi ka g. *mini*, *minile*, *minist*. Kirjakeeles võiks viimane lihtne deklinatsioonitüüp olla vahest kõige mugavam tarvitada, ja tal on seal palju enam õigustust kui kunstlikul *minia* kujul.

2. Sõnakuulelik 'gehorsam'

on väga kohmakatuletuseline ja ligemal silmitsemisel päris veider sõna. Õig.-sõnarm. pakub tema asemele uudissün-

1) *Wiedemann* sõnaraamatus ta puudub ja vist ka elavais murdeis; sealt leiame *minij* (*mini*) g. *minijä* (d), *minija*, *minijas*, *minik*.

2) Sisuliselt ei ole kõnesoleva mõiste puhul ometi mitte tegemist „minemisega“, vaid pigemini küll „tulemisega“, sest „miniks“ või „mini-“)aks“ nimetavad vanemad ja nende omaksed oma pojale naiseks „tulnud“ (mitte oma vanemate juurest lahkunud) naisterahvast.

J. V. Veski.

nitise *kuulekas*, sellest edasituletise *kuulekus* (Gehorsam). Viimased pole kahjuks senini laiemasse keeletarvitusse teed leidnud ja tuletusviisilt pole nad just ka kõige õnnestunumaid (NB verbitüvi + adjektiivne tuletuslõpp!). Mak-saks ehk soovitada kirjakeeles elustada selles tähenduses *sõnakuulik*, mis tuletuselt on laitmatu ja olemuselt gratioossem ning mille varasem kirjakeeles esineminegi koguni on konstateeritav, nimelt P. Treiberg'i avaldatud esimeses Eestimaa talurahvaregulatiivis aastalt 1803 (vt. Ajalooline Ajakiri 1927, lk. 32) loeme: „Iggaüks, kes nouab sannakulik ja õige olla, ellab omma Üllema varjo al...“

3. Meesterahvas ja naisterahvas

— need sõnad on vist väga paljudele eestlasile vastuvõetamatud. Vanas kirjanduses esineb *naispool* naisterahva asemel, näit. G. Müller'i jutlustes (Verhandl. d. gelehrt. Estn. Gesellsch. XV) lk. 3: „Waidt fefama Naispooel, kumbast se Meftias pididi ilmale tullesma“, lk. 5: ka Mehe ning Naispooheft keifte Pattu fiddes Ilmale tulleswat, lk. 31 õhe Naispooheft. See sõna peaks praegusele keelele kõlbama *naisterahva* asendajaks, vastavalt muidugi *meesterahva* asemel *meespool*, edasi neist adjektiivid *naispoolne* 'naissoost' ja *meespoolne* 'meessoost'.

4. armu heltma, armu andma

— need väljendised jätavad lakoonilisuse mõttes soovida. Paremas selsukorras on olnud koguni meie vanemgi kirjakeel, kus on esinenud vastavasisuline spetsiaalverb *armatama*, nõnda G. Müller'i jutlustes (ülemaltsiteeritud teos, lk. 39): Iffandt armata hend meddi pacl. Jumal se Iffandt tahhab hendt õlle meddi Sogfeduße armata... Vahest ehk võiks see verb praeguselegi kirjakeelele kasuks tulla; nii siis proovigem *armuandmise* asemel *armatamist*, *armatust*.

J. Mg.

Eesti värvide kronoloogist.

Viimasel ajal on kerkinud päevakorrale meie sini-must-valge saamisluhu. Avalikkusele seni esitatud andmestikust eraldub kaks eridaatumilist *tõekspidamist*. Esimene, vanem ja asitõenditele rajatum, märgib meie trikolori sünnidaatumiks 17. sept. 1881. Teine, hilisemalt avalikkusele tõstetud üksikarvamus püüab kanda meie rahvuslike värvide saamisaja kaugema mineviku hämarusse. Püüame anda siinkohal lühikese ülevaate meie trikolori senituntud faktilisest kronoloogist.

Vanim dokument meie sini-must-valge värvikombinatsiooni kohta tuntud andmestikus on „Vironia“¹⁾ 1. konvendi protokoll 17. sept. 1881. Mainitud illegaalse korporatsiooni ehk osakonna 21-liikmeline²⁾ koosolek (konvent) A. Mohrfeldt'i korteris otsustas võtta oma organisatsiooni värvideks sini-must-valge kolmikvärvi.

See Eesti Üliõpilaste Seltsi säilituses olev saksakeelne protokoll riivab kolmes eripunktis värvideküsimumust.³⁾ P. VIII, 3, mainib korp värvideks kolme värvi: sinist-musta-valget (für die Farben blau-schwarz-weiss zu sein). P. XVI kinnistab: korporatsiooni nimeks jääb Vironia;⁴⁾ värvid on esialgu sinine-must-valge. P. XVII. Mütsil saab värvide järjekord — sinine ülal, siis must-valge; paelal tuleb valge keskele.

Nii lühidalt märgib „1. Convent der Vironia“ ametlik protokoll sini-must-valge tarvituselevõtte esimeses eesti üliõpilasorganisatsioonis. Ses lakonismis puudub ka värvide käsituse põhjendus, nende tarvitusele tulemise tõeline teekond. Sama sündmust sõnastab „Vironia“ osakonnale ligi seisev dr. H. Rosenthal oma teoses „Kulturbestrebungen des estnischen Volkes“ ning motiveerib „Vironia“ värvide saamisloo järgmiselt:

„Für das Band und die Mütze wurden die Farben blau, schwarz, weiss festgesetzt. Diese sind nicht zufällig erfunden, sondern haben eine innere Berechtigung. Das stammverwandte, benachbarte finnische Volk hatte, der Anschauung von Topelius folgend, die Farben des Himmels und der schneebedeckten nördlichen Erde, blau und weiss zu Nationalfarben erhoben. Diese sollten als Embleme auch den Esten dienen. Da letztere aber eine lange Trauerzeit der Leibeigenschaft erlebt haben, welche in Finnland nicht existiert hat, so musste das Schwarz als Versinnbildlichung dieser Epoche den beiden finnischen Farben in der Mitte beigefügt werden.“⁵⁾

Säärane mõttekäik olevat olnud mõõduandev „Vironia“ konvendis dr. Rosenthal'i mälestuste järele.

Juhan Köpp rajab Eesti Üliõpilaste Seltsi ajaloos oma väited „Vironia“¹⁾ konvendi protokollile ja H. Rosenthal'i sõnastusele (m. k.) ning mainib elavate „Vironia“ asutajaliikmete (prof. M. J. Eisen'i, praost A. Mohrfeldt'i) mälestusi, et värvide valik sündinud iseseisvalt, Soomest sõltumata. „Ei ole siiski võimalik“, väidab J. Köpp edasi, „et Soome värvid mõnele liikmele otsustamise kergemaks tegid, kuna mitmest võimalusest ühe juurde kindlaks jäämine teatavasti tihti õige suuri raskusi sünnitab. Kindlaks tuleb pidada küll aga seda, et kõnesolev värvide kombi-

1) Praegune Eesti Üliõpilaste Selts.

2) Protokoll mainib koosblevaid liikmeid järgnevalt: Mötus, Eisen, Buschmann, Raska, Pahlenberg, Söerd sen., Söerd jun., Bergmann, Sarapik, Laurenz, Hellat, Hermann, H. Treffner, Hesse, Tiedemann, Pallon, Ederberg, Koik, Undrits, Mohrfeldt, Jürgenson. Juhataja asemikuna on alla kirjutanud A. Mötus, protokollijana — A. Mohrfeldt.

3) Hr. prof. Csekey' tähendusele „Postimehes“ 1928 nr. 142 võime rõõmuga märkida, et see väärtuslik ajalooline asitõend „Vironia“ protokollile näol on tänapäeval jällegi E. Ü. S. arhiivi säilituses.

4) Seda nime on seltsi nimena juba omavahel tarvitatud. Vt. J. Köpp, E. Ü. S. aj., lk. 21 jj.

5) „Kulturbestrebungen des estn. Volkes“, Reval, 1912, lk. 112.

natsioon alles ühes „Vironia“ osakonnaga üles kerkib ega varemalt rahvuslike püüete sümbolina tarvitusel pole olnud.“¹⁾

Selle andepäeva teadlikumaid veenjaid on prof. dr. S. Csekey. Prof. Csekey kirjutab:

„On väga huvitav, et Eesti riigivärvid on tekkinud — nagugi praegused Saksa vabariiklikud riigivärvid — üliõpilasorganisatsiooni värvidest. „Eesti Üliõpilaste Seltsi“ teeneks oli, et ta kaitses rasketel aegadel värve, mida oli omaks võtnud aastal 1881. Igatahes loetakse neid värve juba läinud sajandi lõpust Eesti rahvuslikeks värvideks ja nende lippude all võideti Eesti vabadsõjas Eesti iseseisvus.“²⁾

Ülaltoodud andmete ja vastupidiste argumentide ebakindluse tõttu on nende ridade kirjutajagi liitunud veendumusega, et meie rahvusliku trikolori sünnidaatum on ühenduses „Vironia“ osakonna sünnilooga 17. sept. 1881.³⁾

Teine avalikkuse ette astunud tõekspidamine Eesti lipuvärvide kronoloogia kohta eitab meie rahvuslike värvisümbolite sünni Eesti Üliõpilaste Seltsis. Nende sünd olevat vanem ning areneminegi võrsunud paralleelselt seltsiga. Nii kirjutab hr. M. Morrison „Eesti Politseilehes“ 1928:

„Nimelt tõendavad veel praegu mõned vanemad elanikud, kes teinud 1869. a. laulupeo kaasa, et selleaegne peokõneleja Willigerode peoplatsil Eesti värvidest kui kindlasti olemasolnutest kõnelnud ja seletanud, et sinine — taevast, must — mulda ja valge — elupuhtust tähendavat. See kõne ja värvide järjekord sai teatavaks üle maa ja järgmisel laulupeol 1879. a. oli kõikjal Eesti lippe näha seega mõned aastad varem kui E. Ü. S.“⁴⁾

Sellele hämarale väitele on prof. Csekey vastu astunud juba tsiteeritud artiklis „Postimehes“ 1928: „Nüüd oleks väga huvitav, kui autor tahaks nimetada need „mõned vanad elanikud“, kes võiksid olla usaldusväärseteks tunnistajateks selle kohta, et Eesti rahvuslike värve tarvitati juba teise laulupeo ajal. Omalt poolt vaatan skeptiliselt selle tõenduse peale, seda enam, et autori väited Willigerode kohta pole sugugi usaldusväärsed.“ Oma „skeptilist vaadet“ põhjendab hr. Csekey dr. Rosenthal'i ja dr. Hunfalvy' kirjutistega ning tuntud Willigerode meelsusega („Kulturbestrebungen“ etc. ja „Reise in den Ostseeprovinzen Russlands“, Leipzig 1874).

Hiljemini on M. Morrison juhatanud¹⁾ huviosalisi ühe „vana elaniku“ juurde Aleksander Raudkepi näol, kelle mälestuste järele teisest laulupeost (1879) „on meie trikolorilise lipuga osa võtnud peale teiste²⁾ ka Ambla kihelkonna laulukoor, olgugi selle vahega, et seal nende värvide keskele oli paigutatud valge ja viimasele kinnitatud koori nimetus „AMBLA LAULUKOOR“.

Missugused aga olid need teised laulukoorid rahvuslike sini-must-valgete lippudega, selle jätab autor kahjuks sõnasta-

1) Juhan Köpp: Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I, Tartu 1925, lk. 50.

2) S. Csekey: „Eesti riigisümbolid“, Postimees 1928, nr. 142.

3) Eesti Kirjandus s. a. nr. 2: Trikolor-motiiv meie ärkamisaja küürikas.

4) „Eesti Politseileht“ 1928, nr. 8.

5) „Eesti Kirjandus s. a. nr. 4: Eesti lipuvärvide asjus.

6) Minu sõrendus. A. V.

mata; ometi tema aasta võrra vanema veendumuse järele pidi olema neid lippe 1879. a. laulupeol näha „kõikjal“.

Mis puutub aga „Ambla laulukoori“ lipu all esinemisse teisel laulupeol, siis ei ole see sugugi võimatu. Riivas ju terase võõrasvaatleja dr. P. Hunfalvy¹⁾ pilku 1869. a. laulupeo värviline rohus (paelad, lipud, kokardid jm. märgid). Ning on tuntudki 1879. a. laulupeo tseremoniaalkäik: riigilipp (s. o. vene) kõige ees, Eesti ja Liivimaa lipp kõrvu²⁾ ja nende järele Tartu linna lipp. Ja kui umbes 350 pidulist-lauljat käis lauluisa Kreutzwald'i tervitamas, siis „Tallinna Lootuse seltsi lipp, seda peab tõeks tunnistama, käis oma hinna ja ilu poolest kõigist üle“.³⁾

Sellal, veel võrdlemisi värvivabal ajal, mil isegi lauljate ja kuulajate rõivastustki refereeritakse ajakirjanduses,⁴⁾ võis esineda mõni sinine-valge-must (kui vanakese-kaastegelase mälu ei peta) või muugi vahetus lipuvärvidena, kuid polnud see ju ometi mingisugune rahvusliku sini-must-valge teadlik ega ebateadlikki „paralleelsus“. Oleks tal olnud vähe teadlikum ulatus, oleks ta esinemine ometi märkimist pidanud leidma.

Olles selle meie trikolori tõe otsimise teedel, on allakirjutanu huvitatud „Ambla laulukoori“ sini-valge-mustast trikolorist, kuid kahjuks pole korda läinud kohalt saada positiivseid andmeid ei lipu ega teisel laulupeol esinenud koori kohta. Isad on rännanud nekropoli ja kes ongi veel, nende pika minevikuga koormatud mälu annab anakronisme,⁵⁾ ja pojad istuvad utel pidulaudadel. Vanad kanded oleksid nagu riputatud remmelgaile.

Hellatan siiski lootust, et ajaloolis-etnograafilised uurimused (arhiiv-uurimused jm.) tulevikus juhivad meid meie rahvusliku trikolori — *ad origines*. Kui uurimused toovad tõesti uue daatumi, siis E. Ü. S. loomulikult loovutab au ning osa selles värvisümboli sünnis. Seni aga püsib selle märkaastana ikkagi 1881.

*

Järelemärkusena tänu kõigile, keda olen tülitanud suuliselt või kirjalikult meie sini-must-valge asjus. Kirjavahetusega on ka täielikult selgunud, et „Meelejahutajas“ 1882 nr. 9 (vt. „Eesti Kirjandus“ s. a., lk. 75) — b — all ilmunud luuletise „Eesti lipu“ autor on „Vironia“ osakonna ringkondlane — nagu võidakse arvata — praost Ederbergi näol.⁶⁾

A. Valgla.

1) „Reise“ etc., lk. 88.

2) Sama lippude kord oli Hunfalvy' järele esimese laulupeo tseremoonial (m. k. lk. 88).

3) „Eesti Postimees“ 1879, nr. 28.

4) „Tallinna Sõber“ 1879, nr. 5: „Vägise pidime mõtlema, kui kena oleks, siin vana Eeesti (3 e-di) — riideid näha“, kuid „vana peab uuele ohvriks langema“ jne.

Samuti mainitakse rahvarõivais esinejaid 1896. a. laulupeol („Linda“ 1896, lk. 417). Kuid — sini-must-valge kinnistamine kõnesoleva ajajärgu ajakirjanduses puudub täiesti.

5) Üks neist — esimese sini-must-valge konvendi patriarh — Aleksander Mõtus ei näe enam jumala värve. Ta viibib vaiksena Tartu vanadekodus.

6) F. Ederbergi kiri K. E. Söödile 23. III 29 ja K. E. Söödi kiri allakirjutanule 23. VII 29.

Eesti Haridusliidu poolt koostatud avalikkudele raamatukogudele soovitatavate raamatute nimekirj.

Meie senine bibliograafia on olnud puudulik. Temas leidub tühikuid, kus aastate jooksul puudub ülevaade ilmunud kirjanduse kohta, nagu aastal 1900—1907 ja 1920—1924. Ka olemasolevad kataloogid on käsikirjalised ja laiematele hulkadele kättesaamatud. Alles 1924. aastast alates, mil „Eesti Kirjanduse“ kaasandena hakkas ilmuma „Eesti raamatute üldnimestik“, on meil ülevaade ilmuvast kirjandusest.

Olevat puudust on katsunud kõrvaldada üksikud kirjastused ja raamatukauplused, avaldades oma raamatute nimestikke. Kuid see kannab kõik juhulist ilmet ja ei rahulda neid, kes soovivad saada ülevaadet kogu eesti kirjandusest. Täielik ülevaade olemasolevast eesti kirjandusest on saanud avalikkude raamatukogude seaduse elluviimisega paratamatult vajaliseks. Seda vajadust on rõhutatud mitmelt poolt ja mitmel puhul. Seile tulemusena ongi nüüd Eesti Haridusliit koostanud ülalmainitud nimekirja ja asjaosalistele esialgseks tutvumiseks ning hindamiseks kätte saatnud.

Kõige pealt olgu mainitud, et meie oludes pole seesuguse nimekirja koostamine sugugi kerge. Tuleb täita bibliograafias olevad tühikud ja koguda laialipaisatud materjal. Lisaks tuleb siia veel väärtuse hindamine: mida soovitada avalikkudele kogudele esijoonel, mis jätta hoopis välja. Sest on selge, et meil on palju ka niisugust kirjandust, mis mürgistab rahva, eriti noorsoo hinge, ja see oleks suur riiklik kuritegu, kui sääraseid teoseid riigi ja omavalitsuse rahaga muretsetakse avalikkudesse raamatukogudesse, nagu seda on olnud üksikud juhud.

On selge, et Haridusliidu poolt koostatud nimestik peab sellest seisukohast olema avalikkudele raamatukogudele vankumatuks juhi-seks, kui mitte resoluutseks. See nõue saab eriti tarvilikuks, kui me lähemalt vaatleksime praeguste avalikkude raamatukogude juhatajate isikkonda. Seal leidub õige väike protsent, keda võiks lugeda kirjanduse hindamisel asjatundjaks; suurem osa on 6—8-aastase algharidusega, kutsesõlised, kelle kirjanduslik silmaring õige väike.

Haridusliit on seda nähtavasti ka arvestanud ja käesolevas nimekirjas asetanud raamatud muretsemise järjekorras 10 kontsentrisse. Arusaamatuks jäävad aga jagamise alused. Nagu raamatukirjast selgub, tahavad need alused olla nii majanduslikud, kui teose väärtust hindavad. Esimese kontsentri moodustab 50 kr. ja viimase — 2000 kr. raamatukogu kohta.

Peab tunnistama, et nii üks kui teine jagamise alus on siin ebaõnnestunud, ei anna soovitud tulemusi ja muutub seega otstarbekohatuks.

Kõige pealt majanduslik alus: Esimese-teise ja teise-kolmanda kontsentri vahe on 50 kr. ja kahe viimase — kahetsanda-üheksanda ja üheksanda-kümnenda — vahe on 500 kr., kuna meie raamatukogu aastased täiendamissummad kõiguvad 80 ja 400 krooni vahel. Seega ulatuvad ka kõige väiksemate valdade toetussummad koos riigi omaga üle 50 krooni. Pealegi pole meil enam asutatavaid raamatukogusid, sest et avalikkude raamatukogude võrk on juba enam-vähem kindlaks kujunenud nende nelja aasta jooksul, mis seaduse väljakuulutamisest möödab, ja väiksemagi kogu köidete arv tõuseb paari sajani. Nõnda siis saab säärase kontsentri-line

jaotamine sellest seisukohast täiesti tarbetuks ja teeb nimestiku asjata kirjuks ning laialivalguvaks. Saadakse ju siis terveni 100 (loe üks sada) iseseisvat peatükki: kümme liiki ja igas liigis 10 kontsentrit.

Jääks üle vaid väärtuseline külg, mis peaks olema kontsentrite aluseks. Aga käesolevas nimekirjas näib see just kõige vähem õnnestunud ja õigustatud olevat. Et sellest aru saada, vaataksime lähemalt üksikuid kontsentreid liikide järele.

Esimesse, kõige kitsamasse kontsentrisse on ilukirjandusest mahutatud 30% tõlkeid, kuna teises kontsentris tõlked täiesti puuduvad ja kolmandas on neid 10%. On üldse küsitav, kas tuleks meil tõlkeid esimeses järjekorras soovitada 50—100-kõitelisesse raamatukogusse. Allakirjutanu arvates leidub ka eesti kirjanduses niipalju väärtuslikku, mis võiks moodustada raamatukogu põhivara. Ja esijoomes tuleb meil tundma õppida oma kirjandust, alles siis võrast. Muidu kasvatatakse meil poolharitlaste ringkondades edasi seda niikuinii juba levinud vaadet: „Eesti kirjanduses pole midagi lugemisväärsset, see on kõik pahn.“ Kuigi jäädakse seisukohale, et alguses kohe tuleb soovitada ka tõlkeid, siis jääb küsimuseks, miks just Juhani Aho „Õpetaja prouat“ ja „Õpetaja tütar“. Meie hõimrahva tähtsama kirjaniku parim ja iseloomulikum, eelistatud töö on ometi „Panu“, mis leidub alles neljandas kontsentris.

Samuti jääb küsimärgi alla ka A. Kivika „Murrangu“ ja O. Luts'u „Kevade“ asetamine esimesse kontsentrisse. Viimaseid tunneb lugejaskond juba koolist, sest need teosed leiduvad pea igas kooliraamatukogus.

Samuti on küsitav ka M. Metsanurga tööde valik. Kas ei tuleks siin „Jäljetu haud“ asendada „Punase tuulega“, mis on paigutatud neljandasse kontsentrisse.

Teises kontsentris figureeruvad uute nimedena: Gailit, Mõtslane, Mändmets, Tuglas. Kui peaks valima Gailitilt parima ja kõige gailitlikuma teose, siis oleks see kahtlemata „Toomas Nipernaadi“, mitte „Vastu hommikut“, kusjuures ma ei eita viimase kirjandusliku väärtust. „Toomas Nipernaadi“ on paigutatud aga alles viiendasse kontsentrisse. Samuti tundub Mõtslase ja Mändmetsa ülehindamist, kui esimese „Liblika lend“ ja teise „Meri“ asetatakse teise kontsentrisse Tammsaare „Kõrboja peremehe“, Tuglase „Feliiks Ormussoni“ ja Wilde „Mahtra sõja“ kõrvale. Pole ju neist teise-kolmanda järgu autoritest esitatudki veel nende parim.

Kolmandas kontsentris esinevad uute nimedena Roht ja Vallak. Esimeselt on sinna paigutatud „Hümnid Paanile“ ning „Kurgsoo“, teiselt — „Ajude mäss“. Ei tahaks leppida, et selline nõrk teos, nagu on seda „Hümnid Paanile“, nii ette on paigutatud. Kui Rohust taheti siin esitada kindlasti kaks teost, siis oleks võinud „Kurgsoo“ esindada tema romaane ja „Neli juttu“ ta novelle. On ka küsitav, kas ei tuleks Vallak'u „Ajude mäss“ vahetada „Hulgusega“.

Mida kaugemale kontsentritesse jõuame, seda segasemaks, kirjumaks ja põhimõttetumaks jäävad paigutused. Ei tunne põhimõtet, mis lubaks paigutada Gailiti „Toomas Nipernaadi“ ja Juhan Liivi „Varju“ ühele astmele R. Rohu „Minevikuga“ j. t.

Kuuendas kontsentris esinevad esmakordselt luuletised ja näidendid. Sinna on paigutatud neli luuletistekogu ja kolm näidendit: Suits'u „Elutuli“ ja „Tuulemaa“, Visnapuu „Hõbedased kuljused“ ja Under'i „Verivalla“. Kas pole siin eksitust? Sisaldub siis

Visnapuul tõesti see parim „Höbedastes kuljustes“, mida tuleks pakkuda esijoones? Kas ei peaks siia tulema „Maarjamaa laulud“, „Ränikivi“, „Valit värsid“ või koguni „Amores“ või „Talihari“? Ka Underilt oleks võinud siin esineda „Verivalla“ asemel „Hääl varjust“ või „Rõõm ühest ilusast päevast“.

Torkab silma seegi, et Metsanurga „Kindrali poeg“ on tõstetud nii au sisse: asetatud Kitzbergi „Libahundi“ ja Maeterlinck'i „Sini-linnu“ kõrvale. Ometi oleks pidanud ta koha loovutama kas Tammsaare' „Juuditile“, mis asub alles kaheksandas kontsentris, või E. Wilde' „Pisuhännale“, mis on nimestikust hoopis välja jätud.

Samuti tundub võõrastavana, et Barbarus't tutvustatakse lugejale ta „Geomeetrilise inimese“ kaudu, Mälgi asetatakse kõige ette „Kesaliblik“, Semper oma kõigi luuletistega asetatakse ühele astmele V. Adams'iga ja „Bumerang“, K.Ehrmann'i „Linnutee“, Oengo „Tahkuna“, Rond'i „Naine“, Raua „Kangastused“, Adams'i „Suudlus lumme“ ja „Valguse valust“ hinnatakse kõrgemalt ning asetatakse üks kontsenter ettopoole kui Enno' „Valge öö“, Barbarus'e „Kolmnurk“, „Vahekorrad“, Kärner'i „Rändur vilistab“, „Öitsev sügis“, Schütz'i „Rahutus“, Visnapuu „Amores“, „Jehoova surm“ j. t.

Olgu neist näidetest küllalt selgituseks, missugune virvarr valitseb käesoleva nimestiku tähtsamas liigis. Segadus valitseb kõigis teisteski liikides, mille lähema vaatlemise me ruumi säästmise otstarbel jätame.

Peaks olema selge, et säherdusel kujul esitatud nimekiri selles osas ei rahulda ega suuda täita oma ülesannet. Tuleks kontsentrite asemel leida teine moodus, kas või avaldada nimestik liikide järele, saja peatüki asemel ainult 10 ja igas liigis teosed asetada autoritähestiku järele, nii kui nad on avalikkude raamatukogude kataloogides. Siis oleks asi ülevaatlikum ja kogudel oleks kerge kontrollida, kas on üks või teine teos juba olemas või mitte. Väärtuse hinnangu võiks nimestikus kas numברי või tähekesega (pole tarvis kümnet astet, aitaks kolmest-neljast) raamatu ette või järele ära märkida; see oleks palju lihtsam nii nimekirja koostamisel kui selle praktilisel kasutamisel.

Peale väärtuse hindamise teeb käesolev nimestik enesele ülesandeks veel raamatu liikikuuluvuse määramise. See nõue on iseenesest mõistetav ja praegustes oludes ka paratamatu. Eeltähendatud hariduselise koosseisuga raamatukogu-juhatajatele sünnitab see küsimus kõige suuremaid raskusi. Tegelik elu on seda näidanud. Revideerimisel tuleb väga rohkesti lasta valesse liiki sattunud raamatuid ümber kanda õigesse liiki, aga see määrib rakedusraamatuid ja on väga tülikas. Et sellest hoiduda, on vajalik nimestikus liik kindlaks määrata. Asjatundjatele ei sünnita see raskusi ja võiks loota, et vähemalt selles osas esineks käesolev nimestik korrektseksena. Kuid kahjuks ei saa seda öelda. Kui ta olemasolevana maksta pannakse, paiskab ta terve praeguse korra segi ja toob rohkem kahju kui kasu, sest paljud Haridusministeeriumi poolt maksta pandud määrused liigituse kohta on kas teadlikult ignoreeritud või lohakusest silmapaari vahele jätud, sest asjatundmatust ei julge oletada.

On selge, et esteetika, kui üks filosoofia distsipliin, kuulub II liiki, kuna käesolevas nimestikus E. Meumann'i „Esteetika süsteem“ on asetatud IV liiki. „Võimlemine, mängud ja sport“ kuulub V liiki; käesolevas nimestikus aga on vastav kirjandus asetatud IV.

VI ja VII liiki (Elken „Ringmängud nootidega“ IV 1.; Adamtau' „Vabad mängud ja sport“, Parinbak'i „Laulumängud“, Raudkats'i „Mängud“, Lugenberg'i „Jalgpalli sport“, Pihlak'u „Spordi õpetus“, Skotak'i „Võimlemismängud“ j. t. VI liigis, Raudkats'i „Eesti rahvatantsud“, „Valik põhjamaade rahvatantse“ j. t. VII liigis). Samuti on isegi loomaarstiteadus, mis kuulub V liiki, kuid käesolevas nimestikus leidub seda nii V kui VI liigis. Mõni raamat on isegi mõlemas liigis.

Arusaamatuks jääb, miks on paigutatud Eisen'i „Eesti rahvalaulud“, „Eesti muistsed jumalad ja vägimehed“, „Eesti nalja“, „Väike Kalevala“ j. t. VII liiki, kuna nad puhtalt kuuluvad O liiki. Samuti on lugu Ridala „Kalevipojaga“, mis kirjanduseteosena kuulub IV, mitte VII liiki. Ka Eisen'i „Eesti mütoloogia“ on millegi pärast asetatud VII liiki, kuna nad peaksid olema VIII liigis. Samuti leidub VII liigis üldteoseid, mis oma iseloomult kuuluvad I liiki, nagu „Eesti-Maa-Rahvas-Kultuur“, „Soomemaa — rahvas ja kultuur“, „Tartumaa“, „Võrumaa“, „Setumaa“ j. t. Kirjavahetused kuuluvad VIII liiki, kuna nimestikus leidub neid IV liigis.

Pole oldud järjekindel ka ajakirjade paigutusel: neid leidub üldises liigis kui ka teistes liikides, ilma et kindlalt oleks silmas peetud põhimõtet: eriajakirjad vastavasse liiki.

On ilmselt selge, et käesolev nimekiri ka selles osas ei suuda rahuldada neid nõudeid, mis temale asetatakse, ja siin muutub ta oma „autoriteediga“ koguni kahjulikuks segajaks.

Jääks lõpuks puudutada veel üldist valikut ja täielikkust. Ka siin ei suuda nimekiri seista oma kõrgusel. Nagu eespool juba mainitud, on mitmed väärtuslikud ning tähtsad tööd välja jäänud, nagu Wilde' „Pisuhänd“, „Tabamata ime“, Karlson'i näidendid, mis siiski meie näidendikultuuri esindamiseks vajalikud, kuna seevastu O. Luts'u väikesed ühevaatuslikud kõik on sisse võetud. Sama rohket väljajätmist leiame ka luuletiste ja jutustava proosa alal kui ka kõigis teistes liikides, mille üksikasjalik loendamine viiks pikale. Ei saa siiski imestust avaldamata jätta Fr. Tuglas'e „Tee-kondade“ puudumise kohta, nii Hispaaniasse kui Põhja-Aafrikasse, — moodustavad need ju ometi meie parima ja nimekama reisi-kirjelduste literatuuri.

On mõistmatu, miks nimestikku on võetud just „Naiste Hääl“ ja „Taluperenaine“ on välja jäetud. Õigem oleks aga vastupidi; on ju nimestik koostatud esijoones maa ja alevite raamatukogude jaoks, nagu öeldakse kaaskirjas.

Nimestikus leidub ka niisuguseid teoseid, mida kuidagi ei saa mingist seisukohast hinnata, nagu N. Kann'i „Feodalism“ j. m. t.

Lõpuks ei taha ma enam mainida sagedasi autorite ja teoste nimede valesti kirjutamist, sest need on kergesti parandatavad trüki vead.

Kokku võttes tuleb öelda: asi on tähtis ja hädatarvilik, kuid praegusel kujul täiesti ebaõnnestunud ja mitte oma kõrgusel seisev. Esitatud vead on väike murdosa olemasolevatest, mille täielik esitamise nõuaks kümme korda rohkem ruumi. Käesolev nimestik, kui autoriteet omal alal, peaks olema neist puudustest täiesti vaba.

P. Hamburg.

Kirjanduslik ülevaade.

Jules Verne: **Saladuslik saar.** Prantsuse keelest tõlkinud A. Ainomäe. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1929. Piltidega. 617 lk. Hind 7 kr. Kaas Kivi'ilt.

Jules Verne'i arvukal toodangul on eriline koht maailma-kirjanduses: Jules Verne pole puht-ilukirjanik; tema fantastilisi, rohke teadusliku pagasiga koormatud romaane võiks nimetada pigemini didaktilisteks, õpetlikkudeks noorsoo-jutustisteks, kuigi mõningate reservatsioonidega.

Tavalise õpetliku noorsoo-kirjanduse tasapinnast kõrgemale tõstab Jules Verne'i teosed kõige pealt autori erandlik-oma-laadilise geniaalsuseni ulatuv andekus. Jules Verne'il on kõik eeldused heaks kirjanikuks: tal on fantaasiat, leidlikkust, fabuleerimisannet, lisaks sorav jutustamisvõime, püsivust, töötahet ja teatav osa huumorit. Et temast säärase eelduste juures on saanud siiski „ainult“ noorsoo- ning rahvakirjanik, seletub kirjaniku vaimulaadi isepärasusega: Jules Verne vaatleb maailma peamiselt teadlase ja kasvataja silmaga.

Jules Verne'i mentaliteet on õpetlase oma; õpetlase oma on isegi tema pisut kuiv, abstraktsusesse kalduv mõtlemisviis. Ent imelik loodusemäng on ühendanud Jules Verne'i teadlasevaimu kirjaniku luulelennu ja fabuleerimisandega. Teda paeluvad teaduslikud tõsiasjad ja neis peituvad võimalused; kuid ükskõik mis-suguse teadusliku tõsiasja ette asetatud, ei suuda ta keelduda seda sidumast inimestega, s. o. igapäevase reaaleluga. Ühtlasi veetleb teda igas uues või vähetuntud teaduslikus tõsiasjas peituv arenemis-perspektiiv; fantaasia tiivad kannavad teda oma-aegse teaduse-tasapinna kaugesse tulevikku, sunnivad teda kujutlema võimalusi, mis tundusid kaasaeglastele pöörasustena. Teadlase Jules Verne'i kogutud teoreetilise materjali põhjale ehitab kirjanik Jules Verne suurepäraseid, sageli muinasjutulisi õhulosse, mille imed tunduvad lugejale siiski usutatavana, — vähemalt niikaua, kui ta on kirjaniku mõju all. Jules Verne'i suggestiivne mõju on väga suur, nagu paljud nende ridade lugejadki vist võivad kinnitada, noorpõlves loetud Jules Verne'i romaane meelde tuletades. Isegi seal, kus nende romaanide sündmustik ammu on ununenud, püsib mälestus palavikulisest õhinast, millega neid omal ajal „neelati“ nende ainulaadilise haaravuse tõttu.

Tänu enda loodud fantastika soliidsale teaduslikule vundamendile, eriti aga geniaalsuseni küündivale dedutseerimisvõimele ja erakorralselt selgenägelisele ning loogilisele mõtlemisviisile on Jules Verne osutunud omapäraseks moodsa teaduse ja tehnika arenemise prohvetiks. Enamik selle kirjaniku muinasjutulisist, hulljulgeist unistusist ja kujutelmist on mõnekümne aasta jooksul tõsiasjadeks saanud. Elekter, allveepaat ja lennuk pole ammu enam sellised uskumatud imed, mäherdustena nad tundusid Jules Verne'i romaanide esimesile lugejatele. Olevik on Jules Verne'i fantastika osalt ületanudki, mis aga õnneks ei vähenda tema teoste põnevust, mõnikord seda veel suurendabki.

Mainisime juba, et Jules Verne vaatleb maailma kasvataja silmaga. See peamiselt ongi, mis tema teostele annab noorsoo-kirjanduse ilme. Ükskõik, mäherdusi seiklusi või fantastiliselt utoopilisi juhtumusi ta käsitleb, tendentsilt jääb Jules Verne alati

kõlblust propageerivaks noorsoojuhiks, headusesse, aususesse ja mehisesse tublidusse uskuvaks idealistiks, kes oma ideaale lugejale eeskujuks soovitab; õnneks igasuguse ebameeldiva kõrvalmaiguta, ikka asjalikkuse piiridesse jäädes, — tendentskirjanik parimas mõttes!

Kõik eelöeldu maksab ka „Saladusliku saare“ kohta; muu seas on ka siin sündmustiku teljeks kõlblas põhimõte, mida rõhutatakse nii otseselt kui kaudselt. Teose tegelased, õnnetu juhtumi tõttu üksikule saarele sattunud viis meest, loovad mõistuse ja kätetöö — leidliku vaimu ja mehise ühistegevuse — varal mõne aastaga endile eeskujuliku, kõiki tarbeid rahuldava eluaseme. Kirjanik juhhib erilist tähelepanu sellele, et kõik viie tühjale saarele sattunu edusammud olenevad nende endi iseloomu-tublidusest ja distsiplineeritud mehe-voorustest.

Et sündmustikku alaliselt põnevil hoida, toob kirjanik sisse salapärasuse-momendi, mis lugejat alaliselt elevil peab. Kui see ärritav salapärasuse-motiiv puuduks, ähvardaks viie „Linkolni saare“ asuniku teotsemistelugu pikapeale ühetoonilisuse-hädaoht, millest autor kahtlemata teadlik on olnud ja millest hoidumiseks ta teose viimsesse ossa toob uusi sugemeid Taabori saarelt leitud endise roimari Ayrton'i kaudu. Suurepärase ja õudse lõppvaatuse annab saare hukkumine maavärisemise tõttu.

Jules Verne'i stiil on lihtne ning selge. Erilisi stiilikaunidusi või -keerukusi see kirjanik ei taotle. Tõlge on Jules Verne'i lihtsat selgejoonelisust hästi tabanud. Ka tõlkija eesti keel on meeldivalt korrektne, lugupidamist-äratavalt sorav ja veatu. Ei tahaks nimetamata jätta, et „Saladusliku saare“ tõlkija on väga hästi lahendanud selle teose tõlkimist eriti raskendava küsimuse: kõige mitmekesisematelt loodusteaduse aladelt pärit olevate rohketete oskussõnade eestistamise.

Nii võib ainult rõõmustuda, et eesti tõlkekirjandus on rikkastunud uue soliidse teosega. Kuigi raamatu hind ei luba oletada, et just paljud lastevanemad — noortest raamatusõpradest endist kõnelemata! — seda osta jõuavad, siis igatahes küll raamatukogude kaudu leiab „Saladuslik saar“ teed paljudesse kodudesse, uusi sõpru kogudes autorile, kes juba mitme noorsooõlve lemmikuks on olnud enam kui poole saja aasta jooksul.

M. Sillaots.

57 Jakob Mändmets: **Kogutud teosed.** Teine anne. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1929. 308 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Mändmetsa teoste teine anne sisaldab kümme lugu kirjaniku noorema ea toodangust, mis valminud sajandi esimese kümne vee-rede ja ilmunud suuremalt osalt J. Ploompuu „Rahvalehes“, siis „Postimehe“ ja „Koidu“ lisades või muis väljaandis. Käesoleval kujul kannavad need jutustised kaugeleulatuva ümbertöötamise jälgi, sisaldades kohati isegi täiesti uusi lisandeid.

Seegi raamat osutab veel kord, kui lähedal on kirjanik seisnud vana-ajale, vanavarale ja massiloomingulisile esemeile. „Kadunud laas“ (1901) kujutab ürgmetsa kui loomade ja lindude paradiisi. Siis tulevad inimesed. Laas langeb asunikkude kirve all. Jääb kannustik, see on kultuur.

Jutustises „Kui valgus tuli“ (1901) väidab Mändmets: Meie rahvamuistend on peeruvalguse-poesia. Suitsev tungal ahjupraos

ja kohutavad varjud seintel — nii sünnib see hirmuluule. Kirjanik nimetab rahvaloomingu õudusekujutlusi „labaselt karedaiks ja ebausklikult hirmuäratavaiks“. „Peeruvalgusel valmisid need kodukäijate, pisuhändade ja tontide lood. Peened taimed ei saanud idanema pääseda nõekorraga kaetud hinges, ja kui meie luules on palju niisugust võigast, nagu pimedas keldris kasvanud pikk, kahvatu kartul-idu, siis on see muidugi peeruvalguse vili.“ Jutustis ise ilmutabki lambitule ehk „uue valguse“ võitu peerutulelise „ebausu“ üle.

Sel peerutule pimedusel ja nõel on ometi oma vahemaa tõttu suur võlu elektrivalguse inimestele, eriti kui Mändmets täpsalt restaureerib miljööd. „Suures talutoas põles peerg tulehargis, viskas vahetevahel enesest sisinal välja naaskelteravaid tulekeeli, pööras oma sõe rõnga, laotas laiali halle suitsupilvi, mis katsid inimeste ihud kui ka hinged paksu nõekorraga.“ Peeruniistest nähakse mitte ainult ilmu, vaid tehakse ka ennustusi: susisev terav tuleleek kuulutab õnnetusi, rist sõe otsas isegi surma. Tule ümber on pere koos. „Masinlikult liikusid sulase Mardi käed maarjakasest püssilae kallal, tüdrukud sõtkusid järelejätmatult vokka, kuna isa selili voodis lamas, vahtides mustasse lakke.“ Ja kirjanik järeltab meeldesõbbivas võrdkujus: „Nõnda roomsid need pikad pimedad talveõhtud nagu nälginud ja luised mäod üksteise järele...“

Selle kogu pikim jutustis „Vedaja“ ongi katse pisuhänna-motiivi elustada kirjanduslikus rüüis. See katse (1908) võis sündida ainult tolle aja valgustusliku ratsionalismi vaimus. Meid viiakse külaelu keskkonda, kus inimesed tonte kohtlevad kui tõelisi olen-deid. Kuid valgustatud kirjanikule pole see kummituste maailm midagi muud kui „vaimupimedus“ ja „ebausk“, millest parimal juhul saab ainet õudusjutuks. Mändmetsa seisund „Vedajas“ on seesama, mis Kitzberg'il ta libahundi-jutus. See seisund on püsi-nud Kitzberg'il, kui ta teise kümnendi keskpaigu jutustisest süven-das komplitseeritud ja sisendusvõimsa draama, kuis parimad, vapramad ja ärksamad isendid kannatavad ja hukkuvad ümbruse ebausu kammitšais. Ka Noor-Eesti, Siuru ning „noorurite“ sugupõlv ei ole rahvaloomingu kummituse-esemeid süvendanud, Tug-las, Gailit, Jaik jne. on kasutanud neid ainult dekoratiivselt. Gailit tarvitab seda, ühes novellis libahunti käideldes, ainult mehaani-lise võttena, et inimese loomaks muutumisega elustada faabulat. Pööret tooks siin alles sugupõlv, kes jälle tonte „usuks“ (kuigi hoopis teises mõttes!) ning neisse suudaks suhtuda kui realitee-desse. Meie tontlik muinasilm oma nõgise fantaasiaga ei ole juhuline sünnitis, vaid rahva hinge ja olustiku sisemise seaduse-pärasuse tulemus, mis ootab oma filosoofilist renessanssi. „Vaba fantaasia“ meetodid on neetud siin sisuliselt viljatuks jääma.

Juhtub väga harva — isegi maailmakirjanduse meistriteoste puhul —, et kõik kunstiteose komponendid näitaksid kõrget kvaliteeti. Goethe suured eepilised kompositsioonid on armetult abitud koondusvõime poolest, ja pole ühtegi nimetamisväärset teost, mis oleks nii koormatud üleauruse ja üleliigsega kui „Faust“. Ja Shakespeare ei ole kirjutanud ainustki „reeglipärast“ draamat! Kui ideestikust sõltub kirjandusliku teose sügavus ja ulatus, siis olus-tikust võrsub selle eluline värskus ning värvikus. Ei ole ühelegi kirjanikule kohustav olla realist. Ent iga realism algab olustikuga,

selle ainsa mullapinnaga, mis enesest välja saadab tõesti elavaid ning elusaid inimesi.

Eesti kirjanik on tavaliselt olnud halb realist, sest ta ei ole osanud hinnata olustiku sigitavat jõudu. Ärkusaja traditsioon kohustas elama kujutluste-maailmas. Millise arvu prahivaguneid on Wilde kütnud meie kirjandusturule, enne kui ta taipas olustiku otsustavat osa jutustavas proosas. Petersoniga juhtus vastuoksa: kui ta „Elsa“ kohal kaotas olustiku jalge alt, oli ta ise ka „valmis mees“. Uurige Juhan Liiv'i luuletisi, kas mitte lõpuks olustikust ei võrsu nende võlu ja kodusus? Kas Kitzberg'i kujude ületamatut elusust ei põhjusta asjaolu, et ta armastas olustikku ja inimest, mis sest võrsus... Kitzberg'i pärandus on hiljemini kantud Lutsule, järgneva põlve ainukesele kirjanikule, kelle inimesed elavad ja lõhnavad oma tõelikus sünnimullas. Noor Tammsaare oli kord tugev olustikust võrsudes. Ja kui ta küpse kunstnikuna sellele klassilisele meetodile tagasi pöördub, sünnib „Tõde ja õigus“.

Noor-Eesti liikumisega algab sünnipärase olustiku vihkamine tervel rindel. Seda maamullast põgenemist olid „isad“ süstemaatiliselt ette valmistanud, nagu seda meile põhjalikult selgitab Tammsaare suur romaan. Gustav Suits'u juhtum näitab, kuidas meelekirbeduses võidakse tõusta ühe maa suurimaks poeediks, kui sa kodumaise olustiku needusest iga kahe aasta takka teed ühe luuletise. Siurule andis miljöõ vihkamise eeskuju hüsteeriline Jaan Oks. Miljöõ-vaenuline kuni nugadeni on olnud Mait Metsanurk. Seepärast on ta ainult nooremas eas uskunud enese realisti olevat, kuna ta oma hilisemate teoste puhul ise kõige paremini teab, et neid ei saa ega tohi arvustada realistliku meetodi nõuetel.

Viha on inimlik kirm, vaenust ja põlgusest võib võrsuda suur tüürrika. Kuid Noor-Eesti ja Siuru ajajätkud on õndselt viljatud romaani ja draama suhtes. Ignoreerides olustikku ei saa olla inimest. Jäi üle ainult luuletada. Mis Tuglas ja Gailit on korda saatnud meie väikeproosas — luuletada olustik ja luuletatud olustikus teotsema panna luuletatud inimene —, ka see on kindlasti suur kunst.

Mändmets kirjeldab seda „poegade“ tragöödiat 1905. a. kirjutatud novellis „Teelähknel“. Talupoisist saanud haritlane sõidab isakoju pühi pidama. „Kui palju ei olnud ta oma east siia soode taha matnud, kui palju ei nõudnud see küll visadust ja sitkust siit välja pääseda. Ta teadis, kuidas ta lapsena ilmast unistas, sellest ilmast, mis seal kaugel silmapiiri taga, ja kuidas ta sinna igatses!“ Nii unistavad nähtavasti kõik Käkimäe karjapoisid sajandi lõpul: kui seda metsa ees ei oleks! Ja metsa taga — selgub varsti — on Euroopa. Suurte unistuste valguses tundub kodune miljöõ veelgi armetumana. Need on puhtsuitsulised meeleolud, kui Mändmetsa karjapoisid tunnevad: „Soo oli temale pehmem ja porisem kui teistele, ja paelad, millega ta siin kinni oli köidetud, soonisid alaliselt valusalt lihasse.“ Poeg loodab isakodus värskendada lapsepõlve mälestusi, „põhkudel aeldes, talutoas suitsu ja nõge alla neelates, näppude vahel rasvast liha ja vorsti hoides ja perega ühest kannust juues...“ Aga vahemaa haritud poja ja isakodu vahel on ülepäästamatu. See ongi „noor-eestlase“ isa, kes seal saunalaval istub ja koos pojaga vihtleb. „Lahja ta oli — kollane nahk näis vaevaga olevat kistud kontidele. Mööda reisi ja käsivarsi jooksid jämedad lihastekimbud. Abad olid inetult allapidi vajutatud ja nende küljes kõlkusid pikad lah-

jad käsivarred. Põlvede kohast olid jalad jämedad ja jalgade otsas muhklikkude ja kägarasse kasvanud varvastega jalalabad. Vaimline vahe on veelgi suurem. Isa ja poeg lahkuvad vaenlastena.

Olustik on Mändmetsa tugev külg. Ta kodusus eesti looduses ja talupoja eluavaldustes on endastmõistetav. Ja kahe-kolme lausega on ta piltlikult öelnud kõige olulisema. „See oli varasel kevadel, sellal, kui varesed alles ehitavad pesi.“ Loodus on Mändmetsale igavese sündimise ja suremise protsess, eluvahekorras looma ja inimesega, selle tunnuseid oskab kirjanik loendada igal tähtpäeval. Talutööde järjega muutub niidu ja põllu, metsa ja maa nägu. Dekoratiivne pilt visatakse kui mööda minnes jutulõnga vilkas heietuses. „See oli ühel soojal pärtliaegsel öhtul, kui vana Tiit Ennuga kodust läks piki mereranda Kassihambu poole. Päike oli loojas ja taevas asusid üksikud julgemad tähed. Mäelt paistis kõrts. Ta suitsunud, tahmaste klaasidega aknad olid nagu veripunased haiged silmad.“ Kui Mändmets vihmasel sügisepäeval märgib, et „suurte haabade nahksed lehed loperdasid tasases tuules“, siis selle seitsme sõnaga on tajumisesemid antud nägemisele, kuulmisele, kompimismeelele ja kaudselt veel muukski. Siin-seal vilksatab lause, dekoratiivne ja eluasjalik ühtlasi. „Öhtul muutus veskitiigi pind mustaks nagu sula pigi.“ Kui kala pilliroo ja kalmuse ääres sulpsatas, siis „jooksid ringlained nagu nõõrid üle vaikse vee“. Mitte rohkem ega vähem, kui parajasti tarvis. Ja ühe fondinägemuse puhul sugineb värske võrdlus, et „porine maantee viinud läbi lume nagu repetanud pael männiku poole“. Pidulikkude juhtude puhul kirjeldatakse söögilauda ikka kõigi maitsmisneeludega. Ja kõik lõhnad auravad meile vastu maa-elust, alates sõnniku ning loomadega ja lõpetades vana haisva piibliga...

Ilma et olustik Mändmetsa novellides püüdlekski etendada juhtivat osa, annavad need kümme lugu kolmesajal leheküljel uskumatult mitmekülgse ja kujuka pildi meie valgustamata külaelu interjöörest sajandi lõpul.

„Istus vana võlu ahju ees neljakandilisel järil ja kooris kartuleid. Leedes auras väike pada kolmejalgsel raual, mille all leegitsesid ristamisi laotud pulgad. Toakese seinad olid seest vooderdatud halli hundisauega. Aja vältel oli savi mitmelt poolt maha langenud, nii et paistsid koigest urmeks puretud palgid... Väikese neljaruudulise akna ees olid valged eesriided, mille vahel kasvas vanas toobis peatselt õiepungi avav palsam.“ Katke sauna lüürikast: „Kui Anton sauna astus, oli isa juba üleval laval vihtlemas. Kuum, vinguga segatud leitse löi talle hinge kinni matvalt vastu. Ahju ees olevast jääkülma veega täidetud toobrist tõusis õrna halli läbipaistvat auru. Paku peal püsti olevasse pudeli kaela pistetud lambarasva-küünal põles niiskes auras praginal...“

Meid viiakse külasimmanile kadakalisel vainul, talgutele mõisaväljal, pulma ja peiedele, kalale ja küllinismagamisele. Isegi ammu kadunud suletalgud tuakse esile. „Toodi lauale paksu rasvakorraga kattuva klimbisupi vaagnad, mille kõrval aurasid kausid, täidetud healõhnalise sealihaga.“ Tagatipuks tõmbab küla moosekant Arupere Rein lõõtsa lahti. „Kivipõrandal keerutasid paarid. Tüdrukute laiade rõivaste hännad seisid taras ja poisid löid uhkesti oma rautatud apsatitaga vastu pae kivist põrandat.“

Missuguse meisterliku ökonoomiaga võib Mändmets jumalapuhast olustikku peaaegu tervet novelli kunstiliselt kandma panna, seda osutab selle kogu hiliseim jutustis „Ei ole aega“ (1909). See on

karakteristlik jutukera lahtivedamine, kui Mändmets alustab oma eepiliselt tõttavas loos: „Karu mõisa kärneri naine Anna Paju magas raskesti. Toas oli voodi magaja naisega, voodi kõrval lapsekiik, akna all laud, kus peal vedelesid toidujätised, laua ääres mõned toolid ja akna all mehe pika säärega saapad. Paremalt pool kärneri korteri kõrval seisis kõrvustikku mõisarahva sigadelaudad, kuna pahemal pool oli kupja tuba. Aeg-ajalt kuuldus läbi seina kupja naise kange köha, mille peale mees öösiti käratas: „Saadan võtaks, sa ei lase magada. Hommiku ole enne päeva väljas.“ Selle järele kuuldi kujukas üles tõusvat, ta otsis pimedas, tõmbas siis tikuga tuld ja peagi tundus kanget, vastikut vene tubaka lõhna kärneri toas. See vastik hais tikkus läbi laudseina pragude.“ See-sugusest miljööst kirjutab A. Jakobson kerge vaevaga tuhat lehekülge. Aga kas ta rohkem on öelnud kui Mändmets viie lausega, jääb küsitavaks.

Mulle ei tule meelde eesti kirjandusest ühtegi teist näidet, kus ühe ajajätku ja sugupõlve vaimlist pagasit nii lühidalt ja siiski nii veenvalt oleks paljastatud, kui seda teeb Mändmets „Lahkteedes“, lastes haritud pojalt tõmmata lahti oma isa lausahtli, kust talle vastu lööb sumbunud hais. „Seesama määrdinud, kahekorra lehenurkadega, kärisenud nahkkaantega piibel... Seesama pooleksmurtud puukaanega ja ärarebitud nahkhaakidega lauluraamat Jeruusalemma rikkumise looga ja hommiku- ja õhtupalvetega. Ta tundis seda kurba lugu kord peastki ja need valesti lauldud viisid pikkael talveõhtutel helisesid praegu ta kõrvus... Tagapool sahtlis leidis veel lõngakerade ja korginaasklite hulgas „Siioni kannel“, „Taeva teekonna raamat“, mõned lehed „Reisikepist“. Veel... mõni ärakärisenud leht.“ Ja see on — kõik.

Olustiku tundmine ja selle meisterlik käsitlemine heas värskes rahvakeeles looks Mändmetsale soliidse aluse realistliku proosa taotlemiseks. Lastagu sest olustikust vabalt kasvada inimesi, varustagu neid isikulise karakteri ja individuaalse hingeõhuga ja saagu siis iseloom ning ümbrus kangelasele saatuseks... Kuid me märkame pea, et Mändmetsa juttudes sellist arengut ei ole. Mändmetsa kirjanduslikud tarbed on hoopis teisel. Teda võlub veel kõige dramaatiline. Tüüpiline Mändmetsa novell oma lõpulauses on põrutav kurbmäng. Kirjanikuna tahab Mändmets kirjutada traagilisele teesile. „Lainete laulus“ (1900) upub poisike merel, „Häbitundmatus“ (1904) külmub mahajäetud tüdruk ühes vastsündinud imikuga talvises aidalakas, novellis „Ei ole aega“ saab otsa laps, „Külamehe aus“ (1903) lööb talupoiss maha mõisahärra, jookseb „Siberi raudade“ eest küüni, tõmbab tikku ja põleb koos kõigega sisse.

Surm ning hukk iseenesest on igapäevane asi, see ei liiguta meid palju, kui me ei tea, kellega see sünnib. Meis peaks äratatama huvi inimese vastu, põhjalikumalt ja sügavamalt tutvustades iseloomu ning erilaadiga. Kuid seda Mändmetsa novellides tavaliselt ei sünni. On olemas maamullast ja eluõhust lõhnav olustik ja toredad teemad suurteks tragöödiateks, kuid ei ole inimest, kes seda seoks.

Mändmetsa inimesed on niipalju elulised, kuipalju nad teotsevad oma argipäeva-miljöös. Kuid nad on liiga veretud ja kahvatud, et kanda suurt tragöödiat. Ja see on saatuslik Mändmetsa kogu elutööle kirjanduslikul alal.

Ei saa olla traagika paratamatust isikukarakterit sügavamalt

diagnoosita. Tõsi, Mändmets püüdleb sageli olla psühholoog ning joonistada sise-elu. Kuid hinge-elu aabitsast ta kaugemale ei küüni. Kui kirjanik arvab järeldada võivat, et „öö jooksul olid Elsa ja Annus muutunud teineteisele võõraks“, või pisut hiljemini leiab, kuis „varsti langes kokku külm jääsein, mis nende vahel oli kerkinud, ja noored südamed leidsid uuesti teineteist“, siis võime ju uskuda, et inimeste südametega nii ja teisiti juhtub, aga miks just see Elsa ja see Annus sel juhul nõnda suhtuvad, see jääb meile tumedaks. Ja me hakkame märkama, et Mändmets nende inimeste olemusest, kelle saatusi ta jutustab, ometi kuigi palju ei tea. Ja peamiselt sellepärast — see on kõigi vanemate kirjanikkude voores, eelmise sajandi pärandus —, et Mändmets ise ei pane südamesse kuigi sügavalt ei julge vaadata, sellest enesele ega teistele midagi ei sõanda pihutada. See on lõpuks intiimsuse puudus, mis jätab Mändmetsa nooremale põlvkole jahe-daks. Inimene, kes vaevaks pole võtnud ennast tunda, ei või ka teistest inimestest palju teada.

Erilist huvi ses kogus äratav humoresk „Mesinädalad“, ühe popsist-logardi naisevõtmislugu (1901), sest „kes siis temalgi kinni tõmbab kindasõrme või kapukapõia“, ja „ega Tõnu seda isegi osanud seletada, kuidas niisugune himu tuli talle verre“. Samuti ei tea Lõhe talu eluaegne teenija Ann, miks ta Tõnule läheb ning tahab „selle vana mehekännu ääres elada“. Varsti ongi noorik oma mehest pettunud, nad kõmbivad kirikumõisa lahutama; tee läheb üle jõe. Jää murdub, suure surmavaevaga pääsetakse kaldale. Nad pöörduvad tagasi koju ja elavad pärast seda külma suplust „hoopis rahulikumas abielus“.

See on igapäevane lugu, mis ei sihi mingile traagilisele täesile; inimesed ja nende saatused on loomulikus seoses olustiku ning olemusega, mille tõttu tekib jutustises tasakaal. Seda laadi asjad vastaksid parajasti Mändmetsa võimetele. Ta huumoril pole küll kuigi palju ulatust ega õhku, kuid ei ole sunduslik, et olustiku-novell peaks olema humoristlik. Hinge-elu analüüsi ei vajataks, anekdoot üksi iseloomustaks aega ja inimest selle tumeda ja siiski elutarga aimuse kujul, mis jätab ruumi lugeja mõttelennule.

Anekdoodi alahindamine meie jutustavas proosas, tüüpiline tervele ajajärgule, on olnud traagiline ühe sugupõlve loomingu. Kui K. E. Sööt riskis anekdooti kasutada kõige puhtamas lüürikas, ei tahtnud nooreestlased selle esemeid sallida isegi novellis ja romaanis. Ed. Wilde näib vaistuliselt ikka tundnud olevat, et hea ja aus novell ei saa oma kondikavas midagi muud olla kui anekdoot, ainult rikkalikuma lisavarustisega oma aja maitseis. Fabuleerimiskireline Gailit produtseeris kaua igasuguseid vabu ja loogika-lagedaid sündmustikke, kuni ta viimaks taipas, kui toreda iseloomustamisvahendi omandab novellist anekdoodis. Ja siis oli tal ka tee lahti Nipernaadi menuks.

Mitte iga sündmustik ja lugu ei ole anekdoot. On kirjanduse kui kunsti eriliseks olemuseks inimest teotsema panna, et ta ses seisundis ilmutaks oma iseloomu, siis anekdoot on selle kunsti kõige karakterlikum ja ökonoomilisem vorm. Anekdoot osutab eneses seesuguseid võrratuid jõude, et ta võib anda inimesest, tema ajast ja olustikust kolme lausega seesuguse pimestava valgustusega läbilõike, millest teisel peaks kirjutatama terveid kõiteid pakse raamatuid. Ajalugu on surnud inimese kroonika, aga anekdoodis elavad maailm ja inimesed igavesti.

Mändmets pillab „Mesinädalates“ juhulise märkuse enesetapjast, kellest ei teata, „mis vanal Andresel pidi ometi viga olema, et ta säärase koerateo nüüd ära tegi“. Sest kaks kampsunit leiti tal ülestikku seljas olevat, kuuetakus kahenaeline pakk tubakat ja vestitaskus 20 kop. Ja niisugune „kahe kampsuniga“ inimene ei taha enam elada! Selle anekdoodi eest, mis nii elutarga huumoriga vihjab mitte ainult inimese elu- ja surmatahte mõotmatuisse sügavusisse, vaid ühtlasi osutab ka talupoja-olustiku ainelispraktilist ilmavaadet, annaksin kerge südamega ära kõik Mändmetsa hingeelulised analüüsid ja mõistusepärased teadmused inimlikkude teotsemiste põhjustest.

Hugo Raudsepp.

E d. T a s a: **Valik lastenäidendeid I.** Jooniseid, illustratsioone ja lavatehnilisi juhendeid Aug. Peernalt. „Sõnavara“ kirjastus Tartus, 1929. 155+30 lk. Hind 3 kr.

Kui öeldakse, et meie näitekirjanduses valitseb kriis, siis võime ikkagi teatud rahuldustundega märkida aasta kirjanduslikus toodangus mõned teosed, mis taotlevad teatud määral kunstilist tasapinda, ja see kinnitab, et täh. kirjandusliik ajaga kaasa sammub. Kahjuks ei saa me laste-näitekirjanduse kohta seda öelda. Seal annab end „kriis“ vahest kõige tugevamini tunda. Ollakse mõnegi aastakümne võrra maha jäädud ja elatakse alles aegu, kus kirjandust valitsesid mustad ja valged tegelased, tunnustamata ühtegi psühholoogiaseadust. Asjata oleks meie praegusele laste-näitekirjandusele läheneda kunstiväärtuslikust seisukohast, maha arvates mõningad „Vanemuise“ või „Estoonia“ teatri jaoks kirjutatud näidendid ja A. Kitzbergi omad.

See seisukord on ebanormaalne. Pea igal koolil on harjumus aastast korraldada vähemalt kaks lastepidu — jõuluks ja kevadeks, kus muu eeskava hulgas on siiski väga tähtis osa näidendil. Kui paljud seltsid maal on hakanud pidusid korraldama esijoones raha hankimiseks, hoolimata sisulistest väärtustest, siis koolides ollakse ometi vastupidisel seisukohal. Lastenäidendil on seal väga suur tähtsus laste kui tegelaste hingeelu arenemisele. Seepärast peaksid lastenäidendid vastama nii kirjanduskunstilistele kui ka pedagoogilistele nõuetele. Tuleb meeles pidada: seal istutatakse vabalt esimesi kunsti-idusid tulevase kirjanduse- ja näitekunsti-nautija hinge. Kahjuks puudub meil tänini selle tähtsusest ning ulatusest alles laiem arusaamine. Esialgu ei aitaks see arusaamine ka palju, sest väärtuslikkude näidendite valik on väike. Seda valikut kitsendavad veel klassilaudadest üleslõõdud näitelavad, millele pole kohased suurteatritele kirjutatud näidendid.

Kus on nõudmine, seal on ka pakkumist — nii öeldakse. Tõsi küll, kuid suure nõudmise puhul pakutakse pea alati alaväärtuslikku. Nii näib asi ka siin olevat.

Ülalmainitud raamat tahab olla osaliseks puuduse kõrvaldajaks ja nagu tiitellehel märgitud „I“ tähendab, tahab autor sellele veel liisa saata. See rõõmustab algul iga asjaosalist, kuid ei saa jätta märkimata pettumust, mida jätab see teos lugemisel.

Autor ütleb lõpus „Lahtisel lehel“ (mis raamatus väga kõvasti kinni): „Näidendite valikul on silmas peetud kasvatavat momenti, ja seda on nähtud eeskätt — arendada õpilasel vaba, voolavat ja teadlikku esinemisvõimet väljaspool klassi piire, milles seisab

koolipidude peaväärtus" (lk. 185). Kahjuks on see jäänud ainult ütluseks ning lubaduseks, mida ei täida veel vähemalt esimene anne.

Raamatusse on paigutatud arvult 15 pala, sest näidendite nimi neile lugemikkudest kokkukogutud mõnerealistele kahekõnedele tundub liig, nagu „Suitsetamas“ (vaata J. Elango „Päikese poole“, karskuselugemik lk. 97), „Tohter“, „Pähkel“, „Hiire-Urg“ j. t. Sääraseid väikesi ilulugemis-palakesi lastele leidub igast koolilugemikust, ja nendest valikut tegema hakata pole mõtet, sest ilulugemised peo jaoks kasvavad välja jooksvast koolitööst. Käesolevas kogus leidub ainult kolm pala, mis mahult väärisksid näidendi nime, need on: „Saabastega kass“, „Aksike ja Kröödake“ ning „Nukkude seiklusi“. Neist langevad kaks esimest ka iseenesest välja, sest pole mõtet eesti keeles olemasolevaid näidendeid hakata labastama. Esimene, „Saabastega kass“, on A. Kitzberg'i lastenäidendite trükist ilmumisega muutunud kõigile kättesaadavaks palju kunstiväärtuslikuma ja asjatundlikuma ümbertöötisena, kui on seda käesoleva kogu ilusa aine ilmne labastus.

On ilmne, et ei saa ka teistele paladele läheneda nõudlikuna ega otsida neist midagi väärtuslikku. Jääb koguni küsitavaks, milline on olnud see kasvatuseline ja kunstiline eesmärk, mille järele on kogusse paigutatud „Vale“, „Luuletaja“, „Külalised alevist“ j. t. Eriti viimane. Mis on lastel tegu näidendis ettetulevate vanainimeste mõttetute ja väga otsitud kaklustega. Kas tuleb neil saada sama targaks kui Kringli naisel Annal näidendi lõpus, kui ta kogu näidendi sündmusi kokku võttes lausub: „On aga külalised! See on õpetuseks, et sa enam alevist külalisi ei kutsuks“ (lk. 89)?

Samuti mõttetuks ja kasutuskõlbatuks osutuvad kaks paarilehelist pala „Hiire-Urg“ ja „Marjamats metsas“ just puhttehniliselt. Pole mõtet hakata muretsema hiire, konna, jänese, rebase, karu, orava ja varese maske ning kostüüme selleks, et lasta neid kord mõmisedes üle lava joosta ja ühte urguga pügeda või poisilt riideid ära meelitada.

Kokku võttes peab tunnistama, et sisuliselt on nende „näidendite“ valik täiesti ebaõnnestunud. Autor on eksinud, kui ta arvab, et ta nendega rikastab meie laste-näitekirjandust väärtuslike paladega.

Ka keeleliselt jätab raamat väga palju soovida. Ebahütluste ja vormide järjekindlusetu tarvitamise kõrval, mida autor juba ette vabandab, leidub seal rohkesti ka trükivigu, mis kas lohakusest või korrektuurilugemise vilumatusest sisse on jäänud. Mitmes kohas on etteastete pealkirjad kirjutatud lehekülje alumisele reale, „Nukkude seiklustel“ on kaks teist vaatust jne.

Raamatu väärtuslikum osa, mis võib leida tarvitajaid, on Aug. Peerna kolmekümneleheküljeline „Dekoratsioonide ja kostüümide kirjeldusi ning lavatehnilisi juhendeid“, kus lühidalt antakse seletusi dekoratsioonide, maskide ja kostüümide koduseks valmistamiseks. Seletused on varustatud selgitavate illustatsioonidega.

Lõpuks olgu tähendatud, et ka hind — kolm krooni — tundub selle väikesekaustalise raamatu kohta liiga kõrge ka siis, kui see rahuldaks meid sisuliselt.

P. Hamburg.

KOGU NOORPÕLV

ei saa olla ükskõikne nendele tähistele, mis näitavad meie organiseerunud noorsoo teed, lähemaid ülesandeid ja ponnistusi uue kultuurühiskonna loomises teel kõrgemate ideaalide poole — sellepärast

TELLIB

igauks, kel usku me paremasse, õilsamasse tulevikku loomises, olgu ta noor või vana, omale või oma perele

noorpõlve kultuuri ajakirja

„EESTI NOORUS'E“

„EESTI NOORUST“ toimetavad tuntumaid noorsoo tegelasi August Meikop, Eduard Riisman ja Harald Nõmmik. Tegev ja vastutav toimetaja Ago Jõger.

„EESTI NOORUSE“ tellimishind on aastas 1 kr. 80 senti, pooles aastas 1 kroon. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised.

„EESTI NOORUS“ ilmub üks kord kuus, heal paberil, tuues rikkalikult pilte oma ja välismaa noorpõlve elust, tegevusest, juhtidest jne.

„EESTI NOORUS'ELE“ oma tellimise saatmine olgu iga noorsoo ühingu, seltsi, klubi või muu organisatsiooni liikme aukohus.

NOORPÕLVE KULTUURI AJAKIRI

„EESTI NOORUS“

Tallinna, Lossi plats 4.

Kuukirja

Eesti Kirjanduse

üksiknumbrid

— hind à 40 senti —

on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tallinnas

Tallinna Eesti Kirjastus-ühisus, Pikk 2, tel. 4-94
ja Suur Karja 23, tel. 15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. 6-66 ja Harju 48,
tel. 24-49.

Kluge ja Ströhm, Pikk 9, tel. 20-46.

Tartus

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 17, tel. 63.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

Pärnus

Õpetajate o/ü. „Liit“, Rütli 40, tel. 1-73.

Türil

A. Rumvolt, Jaama 1.

Põltsamaal

Põltsamaa Õpetajate Kooperatiiv, tel. 14.

Sealsamas võetakse vastu ka kuukirja tellimisi
ja müüakse Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel
ilmunud raamatuid.